

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Martin Jecha

**Vývoj systému a správy berních povinností
v českých zemích**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Jiří Šouša, Ph.D.

Katedra právních dějin

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 7. září 2018

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracoval samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text práce této práce včetně poznámek pod čarou má 136 633 znaků včetně mezer.

.....

Martin Jecha

V Praze dne 7. září 2018

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych chtěl poděkovat především JUDr. Jiřímu Šoušovi, Ph.D. za jeho ochotu a vstřícný přístup. Dále pak bych chtěl poděkovat své rodině a přátelům za jejich podporu, především Veronice a Štěpánovi.

Obsah

Úvodem.....	1
1. Daně v období středověku.....	3
1.1. Daně v Čechách knížecích.....	3
1.2. Daně ve 13. století	5
1.3 Správa daní do 13. století.....	6
1.4 Daně za vlády Lucemburků.....	8
1.4.1 Práva privilegovaných vrstev v Čechách ve vztahu k daňovému systému a správě v období vrcholného feudalismu	8
1.4.2 Speciální berně	9
1.4.3 Všeobecná berně	11
1.4.4 Správa daní.....	13
1.5 Daně v období husitských válek.....	14
1.5.1 Neshody panovníků s českými stavy v berní oblasti	15
1.5.2 Správa daní	16
1.6 Daně v době předbělohorské	18
1.6.1 Změny berní.....	19
1.6.2 Státní správa daní.....	20
2. Daně v době absolutismu	22
2.1 Zdroje státních příjmů a jejich dělení.....	23
2.2 Vývoj daňové soustavy.....	24
2.3 Některé další daně	24
2.4 Počátky českých katastrů	26
2.4.1 První berní rula	26
2.4.2 Druhá berní rula	28
2.4.3 První tereziánský katastr	28
2.4.4 Druhý tereziánský katastr.....	29
2.4.5 Exaequatorium dominicale	30
2.4.6 Josefský katastr	30
2.4.7 Tereziánsko-josefský katastr	31
2.4.8 Stabilní katastr.....	32
3. Daně a poplatky 19. století	33
3.1 Pojem a kategorizace daní.....	33

3.2	Příímé daně	35
3.2.1	Pozemková daň	35
3.2.2	Domovní daň	37
3.2.3	Všeobecná výdélková daň	38
3.2.4	Výdélková daň veřejně úctujících podniků.....	40
3.2.5	Rentová daň	42
3.2.6	Daň z příjmu	43
3.2.7	Daň z vyššího služného.....	45
3.3	Nepříímé daně.....	46
3.3.1	Clá.....	46
3.3.2	Další nepříímé daně.....	48
3.4	Poplatky a některé daně se zvláštním postavením	54
3.4.1	Dédická daň	54
3.4.2	Nová úprava poplatků	55
3.5	Státní správa daní	56
	ZÁVĚR.....	58
	SEZNAM ZKRATEK	62
	POUŽITÁ LITERATURA	63
	MONOGRAFIE.....	63
	ODBORNÉ ČLÁNKY	64
	EDICE.....	65
	INTERNETOVÉ ZDROJE	65
	PRÁVNÍ PŘEDPISY	66
	NÁZEV DIPLOMOVÉ PRÁCE V ČESKÉM JAZYCE	68
	ABSTRAKT	68
	NÁZEV DIPLOMOVÉ PRÁCE V ANGLICKÉM JAZYCE	69
	ABSTRACT	69
	KLÍČOVÁ SLOVA	71
	KEY WORDS	71

Úvodem

Daně jsou a v minulosti vždy byly, důležitým bodem zájmu prakticky všech osob. Již od prvních náznaků existence celistvého, funkčního svazku lidí, kteří byli personálním substrátem pro později vznikající státy, byly známy daně. Neměly sice takovou podobu, jakou známe dnes, nebo takovou jako daně v relativně nedávné minulosti, ale určité povinnosti vůči vládnoucí vrstvě byly s lidskou společností spjaty odedávna.

Historické prameny obsahují informace o nejrůznějších způsobech, jak se jednotliví panovníci snažili zabezpečit dostatek příjmů pro fungování svého státu, později tyto příjmy zajistit i k poskytování služeb svým občanům. Při zkoumání historických pramenů nacházíme rozmanité povinnosti vůči státu, stejně jako velké množství úkolů, které na sebe stát bere. Nejdůležitějším a nejvíce používaným způsobem zatížení obyvatel se ukázaly být daně, případně poplatky různého druhu, zkrátka výběr peněz v různých formách.

O problematice daní byla napsána řada odborných děl, často však pouze zabývající se určitou vybranou částí daňové soustavy či daní a poplatků obecně. Přínosem této práce by mělo být zachycení uceleného právního vývoje daní ve vybraných obdobích našich dějin.

Proto tato práce nemá ambici postihnout problematiku všech daní, cel, mýt a jiných poplatků, jež byly na našem území v minulosti ukládány. Postihnout totiž takové množství zákonů, patentů a jiných právních předpisů, které se daní týkaly, by snad nebylo možno ani ve velmi rozsáhlé publikaci. Práce se proto bude zabývat pouze některými, těmi nejdůležitějšími, předpisy a vybranými daněmi. Předmětem zkoumání budou daně ukládané výhradně na území, které je v současnosti státním územím České republiky.

U jednotlivých daní budou analyzovány obligatorní prvky daně a zároveň bude nastíněn jejich vývoj, obdobným způsobem bude zhodnocen vývoj daně jako celku. K tomuto účelu by měla posloužit řada pramenů, především pak odborné monografie, časopisy, právní předpisy, dobová judikatura, internetové zdroje a edice historických spisů. Cílem práce je popis a zhodnocení systému daní a jeho správy do vzniku Československa. Období od konce první světové války je v naší literatuře dle mého mínění dostatečně zpracováno, a proto se tato práce bude zabývat dobou do roku 1918

a zároveň se domnívám, že toto období je klíčové pro vznik soudobých institutů daňového práva. Změny v následujících obdobích a jejich společenský kontext by vyžadovaly takový prostor, který by jim lépe poskytla pouze samostatná práce.

Text by měl osvětlit prameny daňové úpravy a s nimi úzce související otázku vývoje těchto pramenů. Stejně tak by mělo být zjištěno, jaké daně byly v předmětném období vybírány a kdo se podílel na jejich výběru a správě.

Prameny, ze kterých práce čerpá, lze rozdělit do několika skupin. První skupina pramenů jsou historické listiny a kroniky, resp. jejich vydání v novějších edicích. Příkladem je sbírka *Fontes rerum bohemicarum* autorů Josefa Emlera a Františka Palackého. Dalšími prameny jsou odborné monografie, zabývající se ve většině případů, dílčími aspekty daňové soustavy nebo celou soustavou v úzce vymezeném období. Stejně tak jsou využity odborné články z časopisů z historickým nebo daňovým zaměřením. Neméně důležitým pramenem jsou i právní předpisy. Znění některých z nich je přístupné právě v edicích historických listin, v pozdější době pak v oficiálních sbírkách předpisů.

Diplomová práce je rozdělena do tří hlavních částí podle časového období, přičemž tyto části jsou dále děleny částečně dle dílčích období jednotlivých dějinných epoch nebo podle vybíraných daní, případně druhů vybíraných daní.

První kapitola práce se věnuje období od počátků existence prvních útvarů připomínajících stát, a to až do doby předbělohorské. Přičemž rozdělení vychází jak z dob vlády jednotlivých panovnických dynastií, tak částečně z dělení daňových povinností. Druhá kapitola obsahuje pojednání o době absolutismu. Dělení je zde provedeno zprvu dle vývoje daňové soustavy a dále podle vývoje aparátu správy nejdůležitější daně. V třetí části se práce zabývá časově méně rozsáhlým obdobím, totiž 19. stoletím, resp. i prvními dvěma dekádami století následujícího. Proto je dělení této, časově jasně vymezené kapitoly, uspořádáno dle druhu daní, respektive podle jednotlivých povinností, jimiž bylo obyvatelstvo zatíženo.

1. Daně v období středověku

1.1. Daně v Čechách knížecích

Období počátku existence českého státu je do jisté míry zahaleno tajemstvím, jelikož spolehlivých pramenů o této době máme k dispozici velmi málo. Nejstarší prameny z oblasti daní pochází z období vlády rodu Přemyslovců. Nejedná se ovšem o zachovalé obecné právní předpisy na jejichž základě by byly daně vybírány. Většinou jde pouze o zmínky v dokumentech, jež s daněmi mnohdy přímo nesouvisí, ale z jejich obsahu je možné dovodit, jak asi byly konstruovány jednotlivé daně, případně jak často byly vybírány a jaký měly dopad na jimi zatížené obyvatelstvo. Jde především o dochované kroniky a práce některých letopisců.¹

Příjmem tehdejší panovnické pokladny nebyly výhradně daně, nelze totiž odhlédnout od zisků z válečné kořisti a poplatku za ochranu jiných států. Výše uvedené příjmy ovšem závisely na úspěšnosti válečné politiky panovníka a pokud tato nebyla dostatečně důrazná, znamenalo to mimo jiné i ztrátu na příjmech státu. O podílu panovníka na kořisti bylo stanoveno toto: „*O kořisti. Kdo se vypravil proti nepříteli do boje, má se vystříhat všech zlých slov a skutků. Má mít na mysli Boha, modlit se a s rozvahou vést boj. Neboť pomoc od Boha dostávají ti, kdo mají rozvážně srdce. Vítězství totiž nespočívá v přemnohé síle, protože síla je od Boha. Pokud dá Bůh vítězství, šestý díl ať si vezme kníže a zbytek ať si rozdělí všichni lidé stejným dílem, zda jsou velcí nebo malí. Protože županům má stačit knížecí podíl a přírůstek žoldu jejich mužstva. Pokud se najdou mezi nimi někteří, buď kmeti, nebo prostí vojáci, kteří díky odvaze a chrabrosti vykonají hrdinské činy, ať jim kníže nebo přítomný vojvoda přidá z knížecího podílu, jak se patří, aby je vyznamenal. Stejnou částku, jako dostanou ti, co se zúčastnili boje, mají dostat i ti, kteří zůstali v táboře. Neboť tak to řekl, napsal a ustanovil prorok David.*“²

Dalším zdrojem financí byl institut *obnovování mince*. Ten lze popsat jako snižování obsahu drahých kovů v oficiálně vydávaných platidlech, hodnota kovu takto získaného

---

¹ Kosmůw letopis český. In: PALACKÝ, František, EMLER, Josef, ed. *Fontes rerum Bohemicarum*. V Praze: Museum království českého, 1875. s. 156.

² Zákon sudnyj ljudem. In: ADAMOVIČ, Karolina a Ladislav SOUKUP. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. 2. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Dokumenty. ISBN 978-80-7380-271-4.

znamenała zisk pro vládnoucího knížete. Tyto praktiky byly předmětem kritiky již ve své době, zvláště pokud probíhaly i vícekrát do roka.³

Jednou z klíčových oblastí pro vytváření příjmu knížecího státu byly zemědělské dávky, kterými byla zatížena obhospodařovaná půda. To bylo dáno jednak tím, že zemědělství bylo hlavní ekonomickou činností tehdejšího hospodářství a také tím, že vládnoucí kníže byl chápán jako vlastník území celého státu.⁴ Z takového postavení vladaře plynula i podřízenost všech obyvatel jeho území, na což navazovala i jejich povinnost odvádět svému panovníkovi daň.

Základní a nejstarší doloženou daní na našem území byla *daň z míru*. Ta byla vybírána každoročně snad již v 10. století a její výše činila v této době pravděpodobně 12 denárů z rádla, jehož plocha odpovídala asi 8,5 ha. Ojedinele však byla vybírána v naturáliích, velmi ceněnou komoditou byl v této době med, jako relativně vzácné sladidlo.⁵ Touto daní byli zatíženi všichni svobodní rolníci.

Kromě pravidelné daně bylo obyvatelstvo zatíženo také *mimořádnou daní královskou*.⁶ Pro tuto daň se vžil název *berně*. Poprvé byla vybírána v roce 1107. Tehdy musel přispět každý probošt, duchovní, laik, žid i kupec knížeti Svatoplukovi na jeho propuštění z vazby, ve které byl držen králem Jindřichem V. Způsob vymáhání daně byl velmi nevybíravý, alespoň tak byl zaznamenán kronikářem Kosmem.⁷ Vybírání mimořádné daně v roce 1179 mělo mít již pravidla omezující výběřčí v jejich počínání.

Nejdůležitějším prvkem této daně byla její výhradní závislost na vůli panovníka, pro uvalení této daně tedy panovník nepotřeboval souhlasu stavů. Zatížení jednotlivých tříd obyvatelstva bylo různé a lze se tedy domnívat, že bylo podřízeno především uspokojení finančních potřeb knížecího státu. Ke cti tehdejších panovníkům však nutno přičíst, že tato daň byla vybírána vskutku mimořádně.⁸

---

³ FALADA, David a STARÝ, Marek. Dějiny daní a poplatků. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1. str. 55.

⁴ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 56.

⁵ KROFTA, Kamil. *Začátky české berně*. Praha: Historický klub, 1931.

⁶ Do konce 13. století byla vybírána snad čtyřikrát, a to v letech 1107, 1179, 1250 a 1253.

⁷ Kosmův letopis český. In: PALACKÝ, František, EMLER, Josef, ed. *Fontes rerum Bohemicarum*. V Praze: Museum království českého, 1875. s. 156.

⁸ Letopis Jarlochův. In: PALACKÝ, František, EMLER, Josef, ed. *Fontes rerum Bohemicarum*. V Praze: Museum království českého, 1875. s. 474.

K dávkám vybíraným v peněžní nebo naturální podobě je nutno připojit ještě další plnění, která musela být poddanými odváděna, a to ve formě činností. Jednalo se o vojenskou službu, případně provádění některých prací, typicky výstavba a oprava důležitých staveb infrastruktury.⁹ Dále byly poskytovány služby přímo osobě panovníka nebo členům jeho družiny, šlo zejména o nocleh, stravu, *osep* (dodání píce pro koně), *pojezda* (zajištění transportu), *provód* (osobní doprovod družiny).¹⁰

Ani to ovšem není dostatečně úplný výčet daní a poplatků, jež byly důležitým zdrojem státních financí. Nutno je doplnit poplatky z regálů, mezi ně patřil například *nářez*¹¹ a dále poplatky z cel a mýta. Ty byly vybírány jednak na hranicích státu při zemských branách od cizích kupců, jejichž ochranu měl panovník na svém území zajistit a na úhradu těchto nákladů poplatky vybíral.¹² Podle druhu proclívaného zboží se užívaly jednotlivé názvy poplatků, například *žitné*, *otročné*, *chomútné* a proclívána byla též sůl. Nebylo ovšem výjimkou ani vybírání poplatků ve vnitrozemí, jak lze vyčíst ze zakládací listiny litoměřické kapituly¹³.

Specifickým poplatkem byl *ungelt*, vybíraný v Praze v týnském dvoře,¹⁴ ve kterém byli cizí kupci povinni se ubytovat a předložit své zboží domácím kupcům a podle toho jim byl *ungelt* vyměřen.¹⁵ Panovník se též podílel na výnosech krčem, zpoplatnil možnost prodávat na tržištích a užívání mostů. Pro úplnost je třeba zmínit příjmy ze soudních poplatků a *církevní desátek*, jež musel být odváděn poddanými obhospodařujícími církevní půdu a jak vyplývá z názvu šlo o desetinu úrody.

1.2. Daně ve 13. století

Na přelomu 12. a 13. století docházelo v přemyslovském státě ke společenským změnám, jednou z nich je přesun vlastnictví původně panovníkovi půdy do rukou příslušníků šlechty a církevních institucí. Tato změna zapříčinila výpadek příjmů královské pokladny, jelikož feudální renta byla nově odváděna šlechticům nebo

---

⁹ Hrady, mosty, rybníky, cesty.

¹⁰ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 56.

¹¹ Poplatek za pastvu vepřů v lesích, jichž byl kníže výlučný vlastník. Název poplatku byl odvozen od způsobu zaznamenávání počtu pasených vepřů zářezem do dřevěné hole.

¹² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s.38.

¹³ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 56-57.

¹⁴ Leta curia, curia hospitum mercatorum.

¹⁵ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit.

církevním institucím. Nedostatek finančních prostředků byl řešen uvalováním *obecné berně*¹⁶, ta se též označovala latinským „berna“.¹⁷

Obecnou berni bychom dnes označili jako přímou majetkovou daň z pozemků, proto byla někdy označována jako *generální berně*. Obvykle byla vybírána od veškerého obyvatelstva, v některých případech byla však berně uvalena jen na dvě třídy obyvatel, a to duchovenstvo (především kláštery) a královská města. Taková daň byla označována jako *berně zvláštní*, latinsky *collecta specialis*.¹⁸

Četnost výběru daní není příliš jasná, pravděpodobně se řídila především aktuálními potřebami panovníkovi pokladny. V dochovaných pramenech však můžeme rozpoznat dva důvody, pro které byla generální berně vybírána pravidelně. Takovým důvodem byla buď korunovace panovníka, nebo provdání jeho dcery. V prvním případě bylo nutno získat prostředky na úhradu nákladů korunovační slavnosti a v druhém případě bylo třeba dát panovníkově dceři věno. Lze se dočíst, že se vybírání daní ke konci 13. století stávalo pravidelnou, nikoli však každoroční záležitostí. Velký podíl na tom zřejmě měla úspěšnost tehdejší přemyslovské politiky.

1.3 Správa daní do 13. století

Aby byly uložené berně také skutečně odvedeny, potřeboval panovník funkční aparát, jehož podoba a rozměr byl přímo závislý na podobě a fungování daňového systému. Správu daní na počátku existence českého státu lze označit za velmi primitivní. Jednotlivá plnění odváděná panovníkovi spočívala v poskytování služeb přímo panovníkovi nebo v odvádění dávek, někdy i v naturáliích, které však bylo uskutečňováno přímo panovníkovou družinou, v systému tzv. vlády ze sedla¹⁹. Skutečná státní moc byla uplatňována pouze tam, kde byl kníže osobně přítomen. Takový způsob vlády se v době zvětšujícího se státu ukázal nedostačujícím pro ochranu státu navenek, ale i pro zajištění moci uvnitř hranic. Odlišnou formou zajištění výběru daní bylo později, po vytvoření feudálního systému, využití vrchnosti a jejích hospodářských úředníků jako mezistupně pro výběr dávek, které pak směřovaly k panovníkovým úředníkům.

---

¹⁶ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 58-59.

¹⁷ Někdy též *Collecta generalis*, někdy *collecta regis* nebo *exactio regis*.

¹⁸ KROFTA. 1930 op. cit. s. 9.

¹⁹ Vláda ze sedla v období patrimonálního státu viz Rauscher nebo Saturník.

Po roce 935 začíná na našem území vznikat promyšlená soustava správních hradů. Hlavním účelem soustavy bylo umožnit efektivní výkon pravomocí panovníka prostřednictvím jeho „zástupců“. Ti byli označováni jako *kasteláni* a jejich pravomoc se neomezovala pouze na hrad samotný, ale i na jeho okolí.²⁰ Vytvoření soustavy hradů s teritoriálně vymezenou příslušností bylo zásadní pro ustavování zvláštních úředníků, kteří měli pečovat o určité provinční záležitosti. Tehdy již můžeme hovořit o vytváření prvních správních úřadů s jistými finančními kompetencemi, byť ve velmi jednoduché podobě.

V některých obvodech byli ustanovováni, vedle jiných, také zvláštní úředníci *tributarii*, jejichž úkolem byl výběr daní.²¹ Veškeré příjmy plynoucí do panovnické pokladny byly spravovány knížecí komorou²², v jejímž čele stál komorník²³. Ten se původně staral spíše o šatník panovníka, případně o jiný obdobný movitý majetek. S nárůstem důchodových příjmů však začal komorník spravovat i finanční příjmy hlavy státu. V pozdější době se hlavní náplň výkonu funkce komorníka přenesla do oblasti soudní, a to opět v souvislosti s příjmy knížecí pokladny. Podstatnou položkou příjmu státní kasy byly totiž soudní pokuty, které komorník taktéž spravoval, a právě proto bylo delegování soudní pravomoci právě jemu celkem logickým krokem ze strany panovníka.

24

Do druhé poloviny 13. století jsou datovány první zmínky o vybírání správních poplatků, které byly spojeny s provedením určitého správního úkonu. Zpoplatněn byl úkon notáře spočívající v provedení výmazu z berních register,²⁵ tento poplatek byl latinsky označován jako *delentios*. Asi první zmínku o notářském poplatku objevujeme v listině moravského markraběte Přemysla Otakara, která bývá datována k roku 1252 a svěřuje notáři kláštera sv. Hippolyta pravomoc vymáhat tento poplatek, známý též jako výmazné. Kamil Krofta ovšem ve svém textu poukazuje na problematickou autentičnost této listiny, která se zachovala pouze coby opis. Krofta se domnívá, že opis mohl

---

²⁰ Pro okolí hradu se užívá označení *provincia*, které můžeme v pramenech objevovat již od druhé třetiny 11. století.

²¹ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit.

²² *Camera ducis* a její správce (komorník) se označoval latinským slovem *camerarius*.

²³ První zmínky o funkci *komorníka* se datují do první poloviny 12. století.

²⁴ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit.

²⁵ Používáno bylo více výrazu pro tentýž úkon – výmazné, zámazné či smazné.

vzniknout později a svědčit tak o pozdější praxi vybírání poplatku nebo tam mohla být část ustanovení vložena, aby prokázala daný způsob výběru za tradiční.²⁶

Snad hodnověrnější svědectví přináší listina z roku 1266, svěřující notářství pro plzeňský kraj kostelu sv. Vavřince. Zde se setkáváme s označením poplatku „*cancellare*“, význam je však stejný, opět se jedná o *výmazné*. Lze tedy usoudit, že alespoň od druhé poloviny 13. století byla zřizována krajská notářství, nejprve navázaná na církevní instituce, která zabezpečovala vybírání všeobecné berně. V pozdější době můžeme pozorovat postupné osamostatňování²⁷ notářských úřadů.²⁸

Jiné listiny ze stejné doby dokládají přesnější fungování správy daní. Byla vytvořena víceúrovňová soustava tak, aby byla zabezpečena kontrola jednotlivých úřadů. Základní úroveň výběru daní zabezpečovali *výběrci* (kolektoři, collectores), patrně šlo o příslušníky měšťanstva královských měst. Na krajské úrovni to byli výše zmínění *notáři* (též písaři), kteří využívali své zástupce (*vicarium*). Jejich úkolem bylo právě vedení berních rejstříků a účtování berně. Poslední úrovní, jež zajišťovalo úplnou evidenci berní, bylo *vrchní berní notářství* (*notaria supreme bernaie*), jež bylo podřízeno přímo panovníkovi.²⁹

1.4 Daně za vlády Lucemburků

Jan Lucemburský se ujal vlády českých zemí v roce 1310, Václav III., poslední král z rodu Přemyslovců byl zavražděn již v roce 1306. Toto mezidobí, v němž se na českém trůně postupně vystřídali manželé jednotlivých Přemysloven, se nestalo, z pohledu daní, nic převratného.

1.4.1 Práva privilegovaných vrstev v Čechách ve vztahu k daňovému systému a správě v období vrcholného feudalismu

Nástup Jana Lucemburského na trůn byl důležitým momentem pro českou šlechtu. Ta se pochopitelně snažila získat, co největší vliv a posilovat tak své postavení, což jim přístup panovníka, zaměřujícího se převážně na zahraniční politiku a vojenské události, umožnil. Jednou z nejdůležitějších oblastí, ve kterých se šlechta začala výrazně

---

²⁶ Právní obyčej byl totiž důležitým pramenem práva.

²⁷ Listina krále Václava II. snad z roku 1280, kterou uděluje doživotně notářství pražského a kouřimského kraje Jindřichu Vlachovi.

²⁸ KROFTA. 1930 op. cit. s. 437-438

²⁹ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 62

angažovat, bylo vybírání daní. To dokládají především dvě listiny, z roku 1311 pochází *privilegium stavů moravských* a obdobné *privilegium českých stavů* datované do roku 1310.³⁰

Hlavním tématem obou listin je vybírání daní, především stanovení podmínek výběru. Nejdůležitější ustanovení představuje omezení pravomoci panovníka vybírat daně podle vlastní vůle. Nově byly zakotveny jen dvě možnosti, při kterých král sám mohl rozhodnout o výběru daní. Jednalo se o dvě tradiční příležitosti, při kterých nebyla králi tato pravomoc na základě právní tradice nikdy upírána, a to v případech královské korunovace a sňatku králových dcer. Pokud byl důvod vyhlášení daní *odlišný*, musela šlechta s takovým výběrem vyslovit souhlas. Došlo tedy k významnému posílení pozice české šlechty, kterou si nechávala opakovaně potvrzovat *královskými reverzy* a udržela si ji po následně i po celou dobu stavovského zřízení. Na druhou stranu ani tyto změny nezabránily králi v některých naléhavých případech vyhlásit některou berni i bez jejich souhlasu.³¹

1.4.2 Speciální berně

Zvláštní (speciální) berně byla stále oddělena od berně všeobecné a byla placena pouze královskými městy a kláštery. Lze ji vnímat jako regální právo *sui generis*, a to jako projev přímé suverenity panovníka nad královskými městy a kláštery. Církev byla emancipována z kompetence hradské správy včetně berní na základě konkordátní listiny ze dne 10. března 1222 tzv. Velkého privilegia české církve.³² Existence této daňové povinnosti ovšem nebyla bezproblémová. Vybírání daně královských měst se jeví jako logické, tato města byla králi podřízena a král v nich tedy mohl uplatňovat svou pravomoc vcelku volně. Komplikace nastaly při danění klášterů, protože i přes shora uvedenou listinu, se cítily být podřízeny pouze papeži, jakožto nástupci svatého Petra, a nikoli králi, přestože byl často jejich zakladatelem či donátorem.

---

³⁰ Listina moravských stavů se dochovala v originále, listina českých stavů však ne a pravděpodobně nebyla nikdy platně vydána a obsahuje pouze ideální podmínky navržené šlechtou.

³¹ KROFTA. 1930 op. cit. s. 17-25

³² Text privilegia viz dokument č. 227, in: FRIEDRICH, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae*. Tomus II. Praha, 1912, s. 210–213. Z literatury k této otázce viz např. Fiala, Zdeněk. *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století*, In: *Sborník Historický*. Roč. 3. Praha, 1955, s. 64-88.

Situace měla být vyřešena bulou papeže Bonifáce VII. „*Clericis laicos*“ z roku 1296, která stanovila nutnost souhlasu papeže s vybíráním zvláštní berně od duchovních. V souladu s ní se český král zachoval následujícího roku, kdy žádal právě takový souhlas. Bula ovšem vyvolala vlnu nevole u tehdejších panovníků, a tak v době pontifikátu Klementa V. došlo k uvolnění rukou panovníků a bula byla zrušena. Papež však přesto na panovníky apeloval, aby danění klášterů speciální daní probíhalo po poradě s ním.

Ve 14. století se speciální daň stávala stále častěji využívaným nástrojem k získávání příjmů státní pokladny. Byla vybírána častěji než berně všeobecná, to bylo patrně způsobeno několika faktory. Všeobecná berně byla vázána na souhlas stavů³³ (až na 2 výjimky) a výše její sazby byla ustálená, tím byl prostor pro realizaci vůle krále omezen. Taková pravidla však pro speciální berni neplatila, panovník proto nastavil sazbu citelně nižší, a tak mohl zvýšit četnost vybírání dávky a též se nemusel ohlížet na vůli stavů, jelikož jejich souhlas pro vyhlášení zvláštní berní povinnosti nebylo zapotřebí. Daň bývala označována jako *exactio*.³⁴

S ohledem na jednodušší proces předcházející samotnému výběru daně se asi nelze divit snahám králů učinit ze speciální berně pravidelnou daň. Jan Lucemburský se o to snažil alespoň u některých měst a klášterů, ovšem nešlo o propracovanější systém zdanění. Významnými historickými prameny, pocházejícími z doby vlády krále Václava IV., jsou listiny „*Zřízení dvoru královského*“ z roku 1412³⁵ a „*Soupis roční berně klášterní a městské*“ snad z roku 1418. Tento pozdější soupis obsahuje sumy odváděné konkrétními městy a kláštery, například nejvyšší zatížení města činilo 260 kop grošů (odváděných Plzní) a nejnižší bylo pouhých 30 kop (odváděných Vodňany). Nejvyšší odvody mezi kláštery činily 330 kop grošů (např. johannitský klášter na Malé straně) a naopak nejnižší bylo jen 20 kop (placených klášterem ve Skalici). Placení daně probíhalo z pravidla ve třech lhůtách každý rok – o sv. Jiřím, na Hromnice a o sv. Martinu.

---

³³ Viz předchozí kapitulu.

³⁴ Též „*berna exactionalis*“. *KROFTA. 1930 op. cit. s. 453-463*

³⁵ Jde o seznam královských důchodů, obsahuje položku „Z měst a klášteruov po Čechách 8000 kop grošuov.“

1.4.3 Všeobecná berně

Za vlády Lucemburků se ovšem stále vybírala všeobecná berně, ustanovení, podle nichž se vybírala, jsou obsažena v listinách Jana Lucemburského z let 1310 a 1311, lze je též nalézt v *berních reverzech* z pozdější doby. Tyto listiny stanovily předmět, sazbu a subjekt daně, jako její nejdůležitější složky.

1.4.3.1 Předměty a sazby berně

Všeobecnou berní byly daněny pozemky, mlýny a z činností to byly řemeslné živnosti a provozování pohostinství.

Pro daňové účely bylo rozlišováno několik druhů vrchnostenských pozemků. Na jedné straně byly pozemky ve vlastnictví vrchnosti a pozemky jež byly spravovány pro vrchnost nebo propůjčeny služebnictvu. Takové polnosti byly od daně v zásadě osvobozeny. Na druhé straně byla půda, jež byla propůjčena poddaným pod úrok a jako taková podléhala bezvýhradnému zdanění.³⁶

Sazba daně byla pevná pro každý specifický předmět daně. Výše sazeb jsou známy jednak z listin krále Jana, které platily i v době vlády Karla IV. a z pozdější doby pak z berního řádu Václava IV. Od roku 1310 činila daň 16 grošů (resp. čtvrt hřivny) z každého *lánu a mlýna na řece. Mlýny na potůčku*, řemeslnické dílny a hospody byly daněny nižší sazbou, a to 4 groši (resp. lotem). Takto stanovená výše daně nebyla ovšem vždy dodržována a v některých případech dosahovala i více než dvojnásobku králem stanovené daně. To dokládají například zápisy v *městské knize bydžovské*.

V době panování Václava IV. došlo, vydáním jeho *berního řádu*, ke zvýšení sazeb daně, a to na dvojnásobek. Další změnou bylo danění mlýnů podle nového klíče. Mlýny měli odvádět daň podle počtu kol a tato rozdělovat na malá, daněná 16 groši, a velká, daněná 32 groši. Dá se tedy říci, že ve zdanění mlýnů došlo k posunu, který znamenal spravedlivější zatížení, jelikož se podle nových kritérií zohledňovala výkonnost mlýna více než podle starého rozdělení, tj. dělení pouze na dva druhy mlýnů. Zvýšena byla též daň z hospod, a to na 32 grošů. Došlo však i na zavedení nových předmětů daně, konkrétně se jimi stali koně a dobytčata a každý kus byl daněn 8 groši.³⁷

---

³⁶ KROFTA. 1930 op. cit. s. 250.

³⁷ KROFTA. 1930 op. cit. s. 237-241, 255.

1.4.3.2 Subjekt daně

Přesné stanovení okruhu subjektů všeobecné královské berně, kteří daň opravdu odváděli, je problematické. Král Jan sice stanovil, že odvádět všeobecnou berni musí všichni,³⁸ skutečnost již tak jednoznačná nebyla.

Spornou byla například otázka danění šlechtického majetku, tzv. domminikálu. Šlechta logicky požadovala na králi osvobození svého majetku od daňové povinnosti, s tím se však roku 1311 nepočítalo a daněny měly být veškeré pozemky. Posléze však došlo k vynětí dominikálu ze zatížených pozemků a dále byl daněn pouze rustikál, a to bezvýhradně.³⁹

Tento většinový názor však nebyl převzat bez výjimky. K jiným závěrům došel například Kamil Krofta, který srovnával českou úpravu berní s právní úpravou v některých německých zemích. Tam si šlechta vymohla částečné daňové osvobození, kdy nemusela platit berni vždy když byla vybírána. Jelikož byla v českých zemích berně vybírána relativně často, domníval se tedy, že si česká šlechta v době předhusitské, vymohla osvobození pouze od některých berních povinností.⁴⁰ U období absolutismu se už ovšem většinové stanovisko opírá o nezpochybnitelnou základnu, neboť je podloženo urbaniálními patenty a katastry Marie Terezie a Josefa II.⁴¹

Veškeré duchovenstvo, řeholní i světské, bylo na rozdíl od šlechty, zatíženo všeobecnou berní. Typická výjimka, udělovaná především klášterům, spočívala v možnosti zaplatit paušální částku a tím se vyhnout berní povinnosti. Výhodami tohoto způsobu placení daní byla jednodušší správa takových plateb a také úspora plátce, jelikož výše paušální platby nezávisela na rozloze rustikálu jím obhospodařovaných.⁴²

Podobně byla zmírňována berní povinnost i pro měšťany⁴³ žijící v královských městech. Většinou se však jednalo o nevybírání určitých poplatků. Byly zaznamenány případy, kdy se města jednorázovým zaplacením velké sumy zbavila daňové povinnosti (např. Praha), a to buď natrvalo, nebo na určitou dobu. Další možností, jak si města mohla

---

³⁸ Doslovně přeloženo z reversu (z roku 1331) – obyvatelé Království českého, biskupové, klerici, duchovní, baroni, šlechtici, občané měst, chudí i bohatí.

³⁹ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 59.

⁴⁰ KROFTA. 1930 op. cit. s. 244.

⁴¹ Viz. dále v textu.

⁴² FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 59.

⁴³ Někdy šlo jen o některé skupiny obyvatel měst, typicky řemeslníky.

ulevit od placení daní, bylo zaplacení paušální částky (např. Litoměřice). V roce 1341 král Jan osvobodil všechna česká města od berně na 7 let, právě když zaplatí veškerou berni, která by byla od nich vybrána za 6 let.⁴⁴

Způsob vybírání berně, kdy mělo být plnění poddanými předáno vrchnosti a ta jej postoupila králi, nebyl bezvýjimečný. Kromě případů plnění přímo králi, bylo běžné, že výše daňové povinnosti byla vrchnosti stanovena podle výměry pozemků, které pronajímala pod úrok. Jak vysoké plnění vybere vrchnost od poddaných již stanoveno nebylo, lze tedy mít za to, že ve většině případů vybrala více, a tedy na výběru vydělala.⁴⁵

1.4.4 Správa daní

System výběru daní se stával postupně sofistikovanějším a za vlády Lucemburků se na tomto trendu nic nezměnilo. Z řad vyšší šlechty byly jmenovány *komise berníků* pro každý kraj. Důležitým úkolem komise bylo zveřejňovat *královské mandáty*, kterými král vyhlašoval berni, a oznámit kdy a kde se berně bude vybírat. Počet míst výběru plnění se lišil podle kraje. Uváděna ve známost byla mandata čtením na místech s největší koncentrací lidí, typicky na trzích či v kostelích.

Správu zvláštní berně zajišťoval královský podkomoří, jelikož se staral o králův osobní majetek.⁴⁶ Za výběr této berně mu náležela odměna 4 groše z každé hřivny.⁴⁷ Funkce podkomořího byla převážně svěřována osobám, jež disponovali značným majetkem. Nejeví se tedy nereálným využívání úvěrového způsobu hrazení daně, kdy podkomoří vyplatil králi očekávaný berní výnos a sám posléze dbal na řádný výběr, jelikož z něj se mu pohledávka uhradila.⁴⁸

Odměnou krajských berních notářů bylo již zmíněné *výmazné*, jeho výše ve 14. století postupně narůstala a stala se až pětinou vybraných daní.⁴⁹ Takový nárůst a nečestné jednání berních notářů nezůstal bez odezvy a musel snášet kritiku již ve své době. Tomáš Štítný ze Štítného například viní berníky z falšování berních register, kdy podle nepravých register byla vybírána vyšší berně, než jakou král vyhlásil.⁵⁰ Jiným

---

⁴⁴ KROFTA. 1930 op. cit. s. 247-249.

⁴⁵ KROFTA. 1930 op. cit. s. 252,253.

⁴⁶ *Dominium speciale*.

⁴⁷ Její hodnota se pohybovala mezi 56 a 64 groši.

⁴⁸ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 63.

⁴⁹ EMLER, Josef. *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente: Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*. Praha: Král. česká společnost nauk, 1881. s. 18.

⁵⁰ ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*. Praha, 1852.

příjmem berníků bylo *zárožné*, jež mělo sankční charakter. Jednalo se o pokutu za neplacení berně. Další výraznou sankcí berního řádu Václava IV. bylo propadnutí majetku, který byl zamlčen, aby z něj berně nemusela být placena. Takový propadal královské pokladně.⁵¹

Pro zajištění řádného výběru berní bylo třeba poskytnout výběřčím odpovídající vybavení, které bylo způsobilé takový výběr zabezpečit. Šlo zejména o poskytnutí dvou ozbrojených strážců, kteří se starali o bezpečnost berníků a též o přiznání práva na čtyři koně, jejichž „provoz“ byl dotován pěti groši na každý den.⁵²

Samotnému výběru berně muselo předcházet informování všech zainteresovaných osob – berních úředníků i obyvatel. Předávání informací výběřčím se dělo především rozesláním *speciálních listů královských*⁵³ s důležitými informacemi o berni, která má být vybrána. Nejčastěji se jednalo o sdělení důvodu výběru daní, termínu začátku a ukončení výběru daní, případně od koho daň nevybírat⁵⁴ a deklarování, že berně je vybírána se souhlasem stavů. Notáři se též museli přesvědčit o správnosti vybrané sumy a poté zabezpečit přepravu peněz do Prahy, kde je odevzdávali královskému podkomořímu.⁵⁵

1.5 Daně v období husitských válek

S blížícím se koncem vlády krále Václava IV. se dostaly české země v důsledku hospodářsko-sociálních, geografických i dalších vlivů, do komplikované situace, jejímž vyústěním pak byla husitská revoluce, představující reakci odporu českého obyvatelstva proti stávajícím poměrům, nejen náboženským, ale rovněž právním včetně daňové administrativy. Po smrti Václava IV. v roce 1419 nastupuje na český trůn jeho bratr Zikmund. Systém státní správy se v této době rozděluje na dvě linie, první, spravující území loajální Zikmundovi a druhá, jež zabezpečovala správu území ovládaného husity. Chaos způsobený absencí zastřešující královské moci a probíhající válkou způsobil, že toto období je výjimkou v relativně stabilním vývoji feudální správy.⁵⁶

---

⁵¹ EMLER, Josef, ed. *Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379*. Prag: Verlag der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, 1876. Abhandlungen der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, 8. Bd.

⁵² KROFTA. 1930 op. cit. s. 448.

⁵³ *Litera majestatis super collectione bernae generalis*.

⁵⁴ Tito lidé byli zřejmě vázání dohodou s králem o poskytnutí jiného plnění namísto placení berně.

⁵⁵ KROFTA. 1930 op. cit. s. 52.

⁵⁶ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit. 75.

V době válek s husity nedocházelo k výběru královské berně. Všeobecná berně, na rozdíl od berně speciální, téměř zanikla. Ani Zikmundovi se nepodařilo situaci v zemích výrazněji zlepšit a po jeho smrti, i přes protesty husitů, se vlády ujímá jeho zeť Albrecht II. Habsburský. Po jeho smrti nastává v českých zemích třináctileté mezivládí,⁵⁷ které bylo charakteristické vznikem landfrýdů⁵⁸. Až v roce 1453 počíná panovat Albrechtův syn Ladislav, zvaný „Pohrobek“. Avšak ani jeho vláda netrvala déle než čtyři roky. Poté se správy ujímá zemský správce Jiří z Poděbrad, jehož vláda končí až v roce 1471, kdy krátce předtím nabídl českou korunu polskému rodu Jagellonců.

1.5.1 Neshody panovníků s českými stavy v berní oblasti

V době svého panování musel Jiří z Poděbrad čelit tlaku stavů, se kterými vedl spory, mimo jiné také ohledně vybírání berní. Důsledkem bylo, že za jeho vlády mu bylo umožněno vyhlásit všeobecnou berni, sice relativně krátce po sobě, ale pouze dvakrát, a to v letech 1459 a 1462.

Nástupce Jiřího z Poděbrad, Vladislav Jagellonský, musel řešit značný dluh království, a proto v roce 1472 dostal souhlas stavů k vyhlášení berně, která byla svým pojetím a výší mimořádná. Došlo ke změnám v určení předmětu daně a její sazbě. Nově byla berně vybírána jako daň z hlavy se sazbou dva groše. Takto neobvykle vysoká berně měla za následek požadavek stavů, aby král svým reversem potvrdil⁵⁹, že takovou pomoc královi schválily stavy „*ne z práva podle svobod svých, ale svou dobrou vůlí*“ a že Vladislav ani další králové nemají takové zatížení znovu požadovat.⁶⁰ Berně z hlavy se však platila ještě v roce 1502 a částečně i v letech 1509 a 1522.⁶¹

Na počátku stavovského období byly české země zdevastované, královská doména byla buď zpusťována dlouhotrvajícími válkami nebo rozdána a panovník byl proto nucen hledat nové příjmy pro státní pokladnu. Roku 1479 byla z těchto důvodů zavedena „*berně z živnosti*“, respektive z výdělku takové živnosti a tato daň byla opakovaně byla vybírána i v letech 1490 a 1502.⁶²

---

⁵⁷ Též latinsky – *interregnum*.

⁵⁸ Též „sněmíky“, z něm. Landfriede – zemský mír.

⁵⁹ Na sněmu roku 1479.

⁶⁰ K tomu více KLIER, Čeněk. Úprava berní království českého po válkách husitských do konce věku jagellonského. Časopis muzea království českého. 1907, roč. 81, č. 3, s. 201-257.

⁶¹ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit. s. 104.

⁶² HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit. s. 104.

Obnoveny byly i některé starší berně, jako například berně z krčmy, ze mlýna nebo kupecká. Další významnou daní se v tomto období stává nová „pivná berně“.⁶³ Ta zatěžovala každý vystavený sud piva, který byl uvařen v měšťanských pivovarech, zatímco pivo, uvařené ve šlechtických pivovarech pro vlastní potřebu vrchnostenské kuchyně nebo čeledí, bylo od daně osvobozeno.⁶⁴ Autoři se shodují, že v jagellonském období byla tato zvláštní berně vyhlášena celkem pětkrát⁶⁵ a to v letech 1481, 1491, 1497, 1516 a 1522.⁶⁶

Není příliš známo, že velkou daňovou reformu provedl na začátku své nepříliš dlouhé vlády Ludvík Jagellonský. Tato reforma byla také jedním z důvodů, proč nebyl mladý panovník mezi stavy příliš oblíben. Od roku 1517 byla zavedena „všeobecná berně ze jmění“. Znamenala zdanění veškerého majetku těch obyvatel, kteří měli statek, poddané či peníze. Sazba této daně nebyla vysoká, činila půl groše z každé kopy majetku a pohybovala se tedy pod úrovní 1 %, i tak šlo o zásadní příjem pro státní kasu.

Nová všeobecná berně byla vyhlášena za Ludvíkovy vlády čtyřikrát, a to v letech 1517, 1522, 1523 a 1526. Relativně častý výběr této daně byl umožněn stavy především proto, aby byl král, jako významný dlužník vrchnosti, schopen dostát svým závazkům.⁶⁷ Jako další příjem fisku je třeba zmínit „židovskou berni“, která byla vybírána již v 13. století. Znamenala peněžní vyjádření židovského regálu krále. Přinášela do královské pokladny ročně přibližně 400 kop v 14. století⁶⁸ a v roce 1501 až 500 kop grošů každý rok.⁶⁹ Tyto peníze plynuly přes královskou komoru a dohlížel na ně ve stavovském období jeden z ředitelů komory a konkrétní rada komory. Za řádné odvedení židovské berně byli odpovědní představení židovské obce, tzv. *židovští starší*.

1.5.2 Správa daní

Jedním z důsledků ztráty příjmů státní pokladny a zmenšení majetku kterým stát disponoval, bylo ustavení nových úřadů. Již Zikmund Lucemburský v roce 1437 zřídil

---

⁶³ Známá též jako „*berně varná*“ nebo též „*posudné*“.

⁶⁴ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 64.

⁶⁵ KROFTA. 1930 op. cit. s. 487.

⁶⁶ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit. s. 104.

⁶⁷ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 64.

⁶⁸ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit. s. 64.

⁶⁹ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 64.

funkci „*královského prokurátora*“⁷⁰, ve snaze získat zpět majetek reivindikací těch královských statků, které byly neoprávněně zabráný.

Měl přitom srovnávat momentální držbu statků s královskými registry a jestliže držitel nemohl oprávněnost držby prokázat, tak měl zajistit návrat statku mezi královský majetek. Skutečná revize držby majetku byla provedena až 1453-1454, na Moravě pak o pět let později, avšak její výsledek byl spíše neuspokojivý.⁷¹ Působnost úřadu se nevztahovala pouze na obhospodařování odúmrtí, jak se domnívají někteří autoři,⁷² ale mezi tzv. „nápady“, je nutno zařadit i majetek přecházející do vlastnictví krále z jiných právních důvodů. Příkladem může být uložení trestu ztráty statků, velmi často ukládaného za zpronevěru, který byl ukládán buď samostatně nebo ve spojení s trestem smrti.⁷³ Podobně bylo titulem nápadu též nepřijetí léna.⁷⁴ Také byl vykonavatelem exekucí a trestů uložených soudy, v ještě pozdější době (od 16. století) začal zastupovat královské kláštery a v polovině 16. století se stal i zástupcem Židů.

Další institucí navazující na předchozí správní činnosti bylo *hejtmanství německých lén*, jež mělo také revidovat odpadlá léna, zajistit jejich návrat pod českou správu a tuto posléze zajistit, včetně vybírání lenních poplatků. Navíc bylo hejtmanství i soudní institucí německých lén.⁷⁵

Do roku 1508 byla centrální správa financí svěřena do rukou mistra komory královské. V tomto roce byl nahrazen dvěma finančními řediteli (direktory), kteří byli zvoleni českým sněmem a stanuli tak v čele královské komory. Roku 1515 byli sněmem zvoleni tři ředitelé, po jednom z každého stavu, a čtvrtého do funkce jmenoval král. Tím došlo ke zvýšení vlivu stavů na královský rozpočet. Direktori byli doplněni osmičlenným pomocným sborem. O dva roky později bylo direktorů jmenováno šest.⁷⁶

Výběr daně v jednotlivých krajích, kterých bylo od roku 1479 celkem čtrnáct, ve kterých měli výběr na starost dva berníci (ti zastupovali panský a rytířský stav). Ti museli

---

⁷⁰ Přesněji „prokurátor nápaduov českých“.

⁷¹ Vráceno bylo 126 vsí, jedno městečko a tvrz.

⁷² BRANDL. *Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes*. Brünn 1876. s. 168, 169 (nález z 20. července 1457).

⁷³ K tomu DEMEL, Jaroslav. *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých*. Díl 1, Fiskální úřad království Českého. V Praze: Bursík a Kohout, 1909.

⁷⁴ Jak plyne z D. D. XXVII. Pag. 48, dále pak D. D. XVI 108 nebo D. D. XVI. fol. 160.

⁷⁵ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit. s. 103.

⁷⁶ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit. s. 104.

nést náklady na písaře a jejich činnost dozoroval hejtman. Podobně jako u královské komory, při které byly od roku 1515 zastoupeny všechny tři stavy, byly nově stavy zastoupeny i mezi berníky v jednotlivých krajích. Král byl ve jmenování berníků omezován natolik, že od roku 1517 museli být voleni krajskými sjezdy.⁷⁷ Vyúčtování berně bylo kontrolováno zvláštní devítičlennou komisí, kterou tvořili tři sněmem volení zástupci za každý stav.⁷⁸

1.6 Daně v době předbělohorské

Když v bitvě u Moháče roku 1526 umírá Ludvík Jagellonský, otevírá se tím cesta nástupu Habsburků na český trůn. Prvním českým králem z rakouského rodu byl zvolen Ferdinand I. Habsburský. Zvolením nového krále započala éra oslabování moci českých stavů, neboť cílem Ferdinanda I. i jeho nástupců, bylo vytvoření centralizovaného státu s rozhodující mocí v rukou panovníka. Za tím účelem zřizoval král nové správní úřady, které přebírali rozhodující působnost od velmožů.

Klíčovou oblastí pro vytvoření koncepčně moderního státu byly veřejné finance. Státní kasa byla před nástupem Ferdinanda I. v dost žalostném stavu, což byl ostatně jeden z důvodů jeho zvolení. Aby mohl být vybudován takový stát, jaký král zamýšlel, bylo nutné maximálně kontrolovat veškeré finanční toky, které mohly na tuto myšlenku poskytnout alespoň nějaké prostředky. Jako ideální řešení se jevílo zřízení ústředních orgánů, jež sídlily ve Vídni a ty zemské jim byly podřízeny, typickým příkladem je *ústřední pokladna*.

Novinky se nevyhnuly ani oblasti berní. Král se snažil zvýšit příjmy z daní zavedením nových nepřímých daní a akcízů⁷⁹ a výběr měl být pravidelnější i u přímých daní. Daní relativně krátkého trvání a velké nepopularity byla „*berně třicátého peníze*“, tou bylo zatíženo vaření piva, jeho šenkování, prodej obilí, vína, hovězího dobytka, koní, ovcí, koz a vepřů, živých a sušených ryb, pláten, suken, vlny, vývoz piva, vína a dobytka a dovoz piva. Daň byla velmi neoblíbená u královských měst, jelikož pro ně tato daň

---

⁷⁷ KROFTA. 1930 op. cit. s. 488.

⁷⁸ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 65,66.

⁷⁹ Typ nepřímé daně vybírané státem či samosprávným celkem z předmětů jež byly v tuzemsku vyrobeny či spotřebovány.

představovala větší zatížení než pro šlechtu.⁸⁰ Naposledy byla takto daň vybrána roku 1535.⁸¹

Krokem, který Ferdinandovi pomohl lépe disponovat majetkem, bylo rozdělení královských statků na dva druhy. Prvním typem byly nově statky *korunní*, dispozice s nimi vyžadovala souhlas stavů na rozdíl od nakládání se statky *komorními*, jež král nabyl až po roce 1526 a mohl jimi naložit dle své vůle.

1.6.1 Změny berní

Ačkoli byla vláda Habsburků spojená s řadou politicko-ekonomických změn, osvědčené instituty si našly místo i v novém uspořádání. Berně ze jmění se takto vybírala opět od roku 1537, stále se jednalo o odevzdání příslušné částky, dle velikosti majetku. Výše berní povinnosti byla stanovována na sjezdech stavů. Průběh výběru berní se řídil sněmovními artikly, ty obsahovaly ustanovení o provádění odhadů majetku, termínech výběru, berních trestech a jiných povinnostech. Berně byla vybírána vždy za každé královské město a patrimonium.⁸²

Mezinárodní situace, přesněji turecká vojska ohrožující rakouskou monarchii, si vyžádala změny ve využívání výnosu berně. Od poloviny 16. století se vžívá označení „*turecká pomoc*“ jelikož vybrané prostředky byly přímo odesílány zemským *colmistrům*, kteří je měli užít na náklady zemských vojsk. Každá země totiž vysílala vlastní vojsko a pro jeho správu stanovila vlastního colmistra. Kontrolu nad vynakládáním vojenských financí měl *mustrher*.⁸³

Roku 1546 získal král Ferdinand svolení stavů k výběru posudného, sazba byla stanovena rozdílně pro pšeničné a ječné pivo na 14 a 11 malých peněz z větelového sudu. V dalších letech docházelo ke zvyšování daňového zatížení piva z jednoho groše (děлил se na 14 malých peněz) až na tři groše. To logicky znamenalo nárůst případů obcházení

---

⁸⁰ VOLF, Miloslav. Nástin správy české berně v době předbělohorské. Hlavní rysy české berní správy ve středověku a na přechodu k novověku. [cit. 13.7.2018] Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/v11b/1605-07/t010300.htm> .

⁸¹ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 66.

⁸² Svobodné pozemkové vlastnictví.

⁸³ VOLF, Miloslav. Nástin správy české berně v době předbělohorské. Nejvyšší berníci. [online]. [cit. 13.7.2018]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/v11b/1605-07/t040100.htm> .

zákona, a proto byla roku 1558 stanovena sankce odpovídající dvojnásobku původního odvodu.⁸⁴

Šlechta nebyla spokojena s daňovým zatížením svého jmění, ze kterého musela odvádět klasickou majetkovou daň, a tak přišla s návrhem nové domovní berně. Předmětem daně měly být poddanské domy společně s domy šlechticů ve městech. Jak vyplývá z Artikulů sněmu království českého z roku 1582⁸⁵, byla konstrukce této daně vcelku jednoduchá, avšak rozhodně ne primitivní. Předpis obsahoval řadu ustanovení o situacích, jež byly významné pro stanovení výše daně.

Například domy postihnuté přírodní katastrofou byly od daně osvobozeny a rovněž byl stanoven postup pro potvrzení takového postižení. Alespoň dvě osoby stavu panského či rytířského, se musely osobně o poškození domu přesvědčit a „pod pečeti svou“ tuto informaci předat berníkům, stejně jako daný poplatník má s příznávacím listem tyto listiny odeslat nejvyšším berníkům na Pražský hrad. Další osvobození se týkalo hornických měst, která byla v artikulu vyjmenována.⁸⁶

Daň měla být rovná, takový přístup byl však natolik nespravedlivý, že bylo povoleno, aby vrchnost provedením tzv. repartice, rozdělila daňové zatížení podle zákonného pravidla „*aby bohatší chudšího zastoupil*“. Celková výše vybrané berně ovšem zůstala konstantní, ale její rozložení na obyvatelstvo podle velikosti reálného majetku velmi přispělo ke zvýšení daňové spravedlnosti.

Přibyly i další přímé daně, veškeré svobodné obyvatelstvo bylo zatíženo daní z komínů ve výši 10 grošů českých a obchodníci byli společně s živnostníky zatíženi daní z krámů.⁸⁷

1.6.2 Státní správa daní

Nástup Habsburků neznamenal překotný vývoj ve správě berní, docházelo k upevnění postavení nejvyššího berního úřadu a součástí české dvorské kanceláře se stala berní kancelář. Rozšíření se dostalo i krajské úrovni správy, když byl ustanoven úřad

---

⁸⁴ VOLF, Miloslav. Nástin správy české berně v době předbělohorské. Správa posudného.[online]. [cit. 13.7. 2018]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/v11b/1605-07/t040500.htm> .

⁸⁵ Přístupné na <http://v2.manuscriptorium.com> .

⁸⁶ Tato města: Jochmstál, Slavkov, Šinfeld, Lautrpach, Přisečnice, Suniperk, Bastianperk, Platná, Hengst, Abertam, česky známá jako Jáchymov, Slavkov, Krásno, Čistá, Přisečnice, Výsluní, Hora svatého Šebestiána, Platná, Kobylí hlava a Abertamy.

⁸⁷ VOLF, Miloslav. Nástin správy české berně v době předbělohorské. Berně domovní – její zhodnocení. [online]. [cit. 13.7. 2018]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/v11b/1605-07/t050100.htm> .

pro správu posudného, právě v každém kraji. Výběrčí posudného však nebyli voleni sněmy, ale jmenováni panovníkem a podřízeni nově vzniklé *české komoře*.⁸⁸

Česká komora vznikla roku 1527 a jejím úkolem bylo především vybírání cel, mýt, poplatku z hor a ungeltu v českých zemích. Nejprve měla komora revidovat daňové účty jagellonské vlády a získat zpět královské statky jež byly zastaveny. V tomto ohledu její činnost navazovala na úkoly prokurátora. Působnost komory však měla být ještě rozsáhlejší, měla vést celé královské hospodářství, sestavovala účetní závěrky, jmenovala hospodářské úředníky pro správu komorních statků, tyto statky scelovat a dohlížet na nepřetěžování poddaných. V čele komory stálo pětičlenné kolegium radů komory. Stanoveny byly termíny pravidelných porad a rozhodnutí radů muselo být jednomyslné.

Obsazování těchto míst bylo plně v rukou panovníka, který do funkcí jmenoval i odborníky ze zahraničí. Instrukce, jimiž byly řízeny činnosti komory byly vydány v letech 1526, 1530 a 1548. *Rada komory královské*, jak zněl oficiální název české komory, byla v jasně kompetenčně vymezeném vztahu podřízenosti vůči dvorské komoře. Komunikace mezi těmito úřady bezpodmínečně vyžadovala písemný styk, ten byl zajišťován sekretářem a od roku 1548 dvěma sekretáři, jedním pro jazyk český a druhým pro německý. V tomto roce se stali podřízenými komory i hejtmanství německých lén a mincmistr. Také s narůstající agendou byly z působnosti komory vyjímány ostatní české země a správa v nich byla nově organizována v návaznosti na tamní historický vývoj.⁸⁹

Dalším specifíkem byla berní správa některých skupin obyvatel, šlo především o svobodníky, duchovní a židy. Pro každou z těchto skupin byla typická jiná forma správy a odvodů, jimiž byli králi povinni.

Svobodníci byli přímí poddaní krále, toto zvláštní postavení bylo vykoupeno dalšími povinnostmi, které jim byly ukládány vedle daní. Jednalo se především o služby, nejčastěji stavbu vozů a spřežení v době zemské hotovosti.

Zdaňování církevního majetku bylo vždy zdrojem svárů mezi panovníkem a papežem, když se oba považovali za svrchované vládce nad církevním majetkem. V době bojů proti Turkům, byl král Ferdinand dvorskou radou zrazován od přijetí třetiny ročního výnosu duchovních statků od papeže jako „dobrodiní“, jelikož by tím uznal právo

---

⁸⁸ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 69.

⁸⁹ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit. s. 105,106.

papeže danit církevní majetek. Rada krále upozorňovala na důsledky přijetí takového daru a právo krále danit majetek církve bez ohledu na názor hlavy církve.

Postavení židovského obyvatelstva nebylo v průběhu doby neměnné. Důležitou otázkou postavení židů byla jejich podřízenost. Pro krále i stavy bylo žádoucí, aby se židé stali právě jejich poddanými. To se částečně vyřešilo roku 1560, od tohoto roku byli židé podřízeni *židovským starším*, které jmenoval místodržitel a daně platili do královské pokladny.⁹⁰ Židovský regál byl však omezen a od roku 1593 bylo nutno získat souhlas stavů s vypsáním židovské berně.⁹¹

2. Daně v době absolutismu

Porážka stavovského povstání na Bílé hoře roku 1620 znamenala pro správu českého státu velké změny. Vítězství v této bitvě otevřelo Habsburkům cestu k nastolení absolutistického⁹² režimu řízení státu. V této formě vlády byl ústřední postavou panovník, který představoval centrální a centralizační prvek celého státu a v jeho rukou byla soustředěna podstatná část rozhodovacích pravomocí. Celý proces nastolení nového způsobu vlády však trval několik desítek let.

Habsburská monarchie byla po třicetileté válce ve velmi neutěšeném stavu, venkovské obce i města velmi zchudla, šířily se nemoci a hladomory. Pokles počtu obyvatel znamenal pro státní pokladnu výrazný výpadek příjmů, které byly jen zčásti nahrazeny konfiskací šlechtického majetku, jež vedla též k eliminaci vlivu šlechty na chod státu.

Celý systém správy monarchie byl velmi komplikovaný, to platí snad i pro každou jednotlivou oblast správy. Správa rozpočtů zemských a rozpočtu celé monarchie, výdaje na armádu a správa státního dluhu, to vše znamenalo vysoké výdaje na chod státu, jehož udržení se posléze ukázalo být nereálným. Roku 1811 došlo dokonce k vyhlášení bankrotu. Od této doby ovšem můžeme pozorovat panovnické zásahy mající za cíl zlepšit celou státní správu a racionalizovat chod státu. V období před bankrotem bylo v monarchii vybíráno snad 26 různých daní, které byly různě úspěšné a výjimkou nebylo

---

⁹⁰ VOLF, Miloslav. Nástin správy české berně v době předbělohorské. Berní správa svobodníků, duchovenstva a židů. [online]. [cit. 13.7. 2018]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/v11b/1605-07/t040900.htm>

⁹¹ HLEDÍKOVÁ – JANÁK – DOBEŠ. 2005 op. cit. s. 107.

⁹² Z latinského „absolutus“ – nezávislý, samostatný.

ani danění stejného základu více daněmi. Postupem času se uchytilo důslednější rozlišování daní přímých a nepřímých a stejně tak se zlepšoval proces výběru daní.⁹³

2.1 Zdroje státních příjmů a jejich dělení

Příjmy státní pokladny lze dělit na dva druhy, přičemž kritériem takového dělení je možnost panovníka ovlivňovat výši těchto příjmů samostatně, a tedy nezávisle na vůli stavů. Takto rozdělený systém správy příjmů funguje již několik staletí⁹⁴ a ani absolutistická vláda na něm, v tomto ohledu, nic nezměnila. Na přelomu 17. a 18. století se ujímá užívání pojmů „*camerale*“ pro příjmy z *regálů*, tedy z poplatků, cel, monopolů, daní nepřímých a též výnosů z hospodaření komorních statků, a „*contributionale*“ pro část příjmů vázanou na stavovský souhlas.

Roku 1703 došlo k oddělení části financí z kamerálních příjmů a byla vytvořena třetí skupina příjmů nazývaná „*bancale*“. Důvodem vydělení této zvláštní části byla snaha o kumulaci prostředků jednak na úhradu státního dluhu a jednak vytvoření státní úvěrové základny. Pro správu bankálního jmění byla založena Banco del Giro, počáteční vklad do tohoto ústavu byl tvořen jměním zkonfiskovaným Samuelu Oppenheimerovi, který byl před svou smrtí významným věřitelem císaře.

Banka tedy neměla plnit úkoly centrální státní banky, ale měla pouze spravovat státní dluh a získávat prostředky pro financování státních aktivit.⁹⁵ Dále byla banka oprávněna přijímat vklady a dále měla monopol k některým bankovním operacím. V roce 1705, tedy po velmi krátké době existence, byla banka zrušena⁹⁶ nahrazena Stadt-Banco-Institutem. Do této doby patří též vznik institutu „*arhu*“, šlo vlastně o poplatek, jež byl spojen s jinou právní skutečností. Arhu bankální a kapitálovou platili všichni klienti banky a arhu služební odváděly osoby, které odřely úřad či službu od panovníka. Pokud chtěli bankovních služeb využívat Židé, platili zvláštní poplatek tzv. *arhu židovskou*. Jediným poplatkem zachovaným po zrušení bankálního systému roku 1745 byla arha služební, jež se stala dvorskou taxou.⁹⁷

---

⁹³ TALÍŘ, Matouš. *K dějinám rakouského taxovnictví*. V Praze, 1912. s. 284

⁹⁴ Viz. výše

⁹⁵ JUŘÍK, Pavel. *Historie bank a spořitelén v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2011. s. 18-19

⁹⁶ Více též. v BROMLEY, J. S. (ed.) *The New Cambridge Modern History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, 910 s.

⁹⁷ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 76.

2.2 Vývoj daňové soustavy

Na úvod je třeba připomenout neutěšenou hospodářskou situaci v tehdejších českých zemích, a nejen v nich. Obyvatelstvo bylo decimováno probíhající válkou a epidemiemi nemocí, především moru. Řada měst byla zpustošena, některé vesnice zanikly úplně.⁹⁸

Podobně jako válečné útrapy a nemoci byla pro počátek absolutismu charakteristická masivní daňová zátěž. Roku 1646 povolil český zemský sněm zavedení „*akcízu*“, tedy spotřebních daní, zatěžujících vybrané komodity. Výběr těchto akcízu měl trvat tři roky. To měla být dostatečně dlouhá doba k revizi pozemkové daně a jejímu případnému navýšení. Po uplynutí tří roků se měla daňová soustava již obejít bez akcízu a navýšení příjmů z pozemkové berně mělo být dostačující. Vznikl tak impuls k vytvoření první „*berní ruly*“ o níž bude pojednáno dále.

Záměr přechodnosti užívání akcízu ovšem nebyl naplněn a jejich trvání bylo pro obyvatele takřka nesnesitelné. Za vlády Leopolda I. docházelo k rozšiřování výčtu zboží zatíženého akcízy i za cenu dvojího zdanění, kdy se do cen zboží promítala i výše cla.⁹⁹

Josef I. roku 1708 prosadil zavedení Všeobecného akcízového řádu v království Českém obsahujícího seznam zboží zatíženého spotřební daní. Zvyšování daňového zatížení akcízy bylo chápáno jako obcházení stavovského práva povolování daní, které bylo potvrzeno *Obnoveným zřízením zemským*. Panovaly obavy, aby se z akcízu nestal základní a hlavní prvek daňové soustavy což by nutně znamenalo oslabení vlivu stavů na chod státu. Zdanění spotřebního zboží však bylo všeobecně natolik nenáviděno, že po šesti letech platnosti Všeobecného akcízového řádu byl tento zrušen.¹⁰⁰

2.3 Některé další daně

Stejně jako v dobách předchozích, i v době absolutismu byla základem daňové soustavy pozemková daň (neboli všeobecná berně). Novinkou, u panstva neoblíbenou,

---

⁹⁸ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4. s. 171.

⁹⁹ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 77-79.

¹⁰⁰ URFUS, Valentin. *Císař Josef I.: nekorunovaný Habsburk na českém trůně*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-7277-211-2. s. 172.

se stalo danění dominikálu, jakožto panské půdy. Daň byla sice vždy placena šlechtou, ale podle obyčejového práva byla tato povinnost přenášena na poddané.¹⁰¹

Daňovou úlevu, alespoň na relativně krátkou dobu, přinesl berní a urbiální patent Josefa II. z roku 1789. Ten měl za cíl snížit zdanění poddaných na úkor vrchnosti. Na výživu rodiny mělo poddaným zůstat 70 % čistého výnosu, zbylých 30 % připadalo tedy na daně odváděné státu a vrchnosti. Přesněji státu z výnosu připadlo 12 a 7/9 % a vrchnosti 17 a 2/9 %. To pro poddané znamenalo asi čtvrtinové snížení daňové zátěže. Míra danění dominikálu nerostla vysokým tempem, navzdory tomu byla tato zátěž stavy nesena jen s velkou nelibostí. Není proto tolik zarážející zjištění, že již v době tzv. leopoldovské restaurace¹⁰² byl berní a urbiální patent zrušen.¹⁰³

Daní spíše nepravidelnou a odpor vyvolávající, byla daň z hlavy. Při stanovení její výše nebyl nijak zohledňován příjem ani postavení zatíženého obyvatelstva a byla tedy nařízena pouze jednotná sazba této daně. Protest proti takovému zdanění vznesl i pražský arcibiskup Jan Bedřich z Valdštejna. Církevní představitelé však v berní oblasti nedisponovali pravomocí určovat či ovlivňovat výši daní, a tak bylo arcibiskupovi pohrozeno kriminálním stíháním za urážku majestátu. Stavy se k protestu nepřipojily a daň z hlavy byla vybírána naposledy snad roku 1756. V novější podobě byla vybírána v letech 1802-1830.¹⁰⁴

V době vlády arcivévodkyně Marie Terezie dochází k reformám v řadě oblastí fungování státu a nejinak je tomu v případě daní. Mezi nejvýznamnější změny patří zavedení *daně výdělkové, dědické a příjmové*.

Roku 1759 byla patentem vydaným 6. června zavedena daň dědická. Daňovým základem pro její výpočet byly jak odkazy, tak dědictví samotné, přičemž bylo lhostejno zda docházelo k nabytí na základě testamentu či zákonné dědické posloupnosti. Povinnost placení dědické daně byla inherentní, nelpěla tedy na osobě nabyvatele dědictví či odkazu, ale na věci samé. Základní sazba daně byla 10 %. Jistá úleva byla poskytována kněžím a jiným církevním subjektům, ti platili každých 10 let tzv. poplatkový ekvivalent a tím byli od dědické daně osvobozeni. Stanovení výše daně v konkrétním případě zajišťovala příslušná dvorská komise se sídlem v dané zemi. Proti stanovené daňové

---

¹⁰¹ K přesnější úpravě viz. výše.

¹⁰² Období vlády nástupce Josefa II., jeho bratra Leopolda II., jež vládl v letech 1790-1792.

¹⁰³ MALÝ. 2010 op. cit. s. 177,178.

¹⁰⁴ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 79.

povinnosti bylo umožněno podat stížnost k česko-rakouské dvorské kanceláři, přičemž po rušení Nejvyššího soudního místa se dva radové podíleli na rozhodování kanceláře v opravných řízeních.

Rakouský císař František I. se po státním bankrotu v roce 1811 snažil stabilizovat státní rozpočet. K tomu mu pomohlo zavedení též výdělkové daně, která zatěžovala vybrané živnostníky, odtud známa též jako daň živnostní. Další změnou bylo vytvoření zvláštní daně činžovní a daně třídní.¹⁰⁵ Konsolidovanou úpravu daní z piva, vína, moštu, výroby a prodeje lihovin, cukru a masa obsahoval patent o potravní dani z roku 1829. Krom výše uvedených komodit byla v patentu upravena daň i z jiného spotřebního zboží. V posledním roce Františkovy vlády (1835) byl vytvořen nový monopolní řád uveřejněn pod číslem 63/1835 Sb. z. p. obsahující úpravu tabákového solního monopolu a dále monopolů z umělých sladidel a výbušných látek.¹⁰⁶

2.4 Počátky českých katastrů

Etymologický původ slova „katastr“ není zcela jasný, pojem může pocházet z řečtiny („Katastichon“) případně z latinského „capitastrum“, vždy však šlo o uspořádanou listinu nebo seznam. Dnes katastrem rozumíme ucelený soupis osob, věcí či práv. Esenciálními vlastnostmi katastrů je jejich úplnost, přehlednost a aktuálnost.¹⁰⁷

2.4.1 První berní rula

Po období decimace českého venkova třicetiletou válkou se stavovský sněm usnesl na nutnosti vytvoření komplexního rejstříku pozemků, aby výběr daní byl postaven najisto. Smyslem bylo přesné zaměření pozemků, určení jejich výměry a ocenění hodnoty pozemků podle daných kritérií. Stejně tak měly být obnoveny seznamy poplatníků v každém kraji. Za tím účelem měly být podávány nové *příznávací listy* a stav takto přiznaný měla tzv. *vizitační komise*¹⁰⁸ přezkoumat. Proces kontroly listů bývá označován jako *jenerální* (generální) *vizitace* a trval tři léta. Takto dlouhé trvání bylo způsobeno

---

¹⁰⁵ Šlo o druhy domovní daně, kdy daní činžovní byly zatíženy domy v hlavních městech a vyjmenovaných lázeňských městech, třídní daň pak ve městech ostatních.

¹⁰⁶ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 79.

¹⁰⁷ BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1. s. 10,11

¹⁰⁸ Komise byly zvoleny roku 1652 a tvořili je vždy zástupce duchovenstva, měšťanstva, vyšší a nižší šlechty.

nutností kontrolovat každý statek v každém panství a zjišťovat počet obyvatel. Dalším úkolem bylo vyhledání pustých gruntů za účelem uplatnění panovníkova práva odúmrti.

První berní rula¹⁰⁹ tedy vznikla a začala být užívána roku 1654, stanovila základní berní jednotku „*osedlý*“, ta byla definována jako sedlák skutečně hospodařící alespoň na polovině svých polí a robotující, za takovou jednotku byla stanovena daň 8 zlatých rýnských. Sazba se v průběhu dalších samozřejmě zvyšovala. Rozloha osedlosti byla stanovena na 80 korců na rovině a 40 korců v horách. Příslušnými podíly z osedlosti byly stanoveny berní povinnosti i pro chalupníky a zahradníky.¹¹⁰ Půda byla rozdělena na ornou a neobdělávanou a orná půda byla dělena dále podle bonity na *dobrou, prostřední a špatnou*¹¹¹

Nový katastr platil ovšem pouze pro území Čech, pro území Moravy měly být sestaveny *lánové rejstříky* či *lánová vizitace*, v zásadě šlo o období první ruly. Práce na vizitaci začali krátce po vytvoření berní ruly, přesněji roku 1556 a trvaly dva roky. Stanovena byla též rozdílná berní jednotka a tou byl jeden *lán*. Jednalo se o období osedlého, jeho rozloha však byla stanovena rozdílně. Pro půdu první kategorie šlo 100 měřic, u půdy druhé kategorie o 125 měřic a berní jednotkou pro nejnižší bonitu půdy bylo 150 měřic polí.¹¹²

Pro první berní rulu i lánové rejstříky byla společná jejich nedokonalost. Množili se stížnosti proti zjištěným výměrám, a to především ze strany šlechty, která protestovala proti vysokému počtu osedlých, z nichž měla odvádět daň. Nespokojenost s výsledky vizitace měla za následek započetí přezkumu katastru. Česká berní rula platila však až do Kinského reformy, tedy do roku 1683. Dřívější práce na odstranění chyb v soupisu, započaté roku 1666, byly po třech letech zastaveny z důvodu vysokých nákladů.¹¹³

---

¹⁰⁹ Též lze v literatuře nalézt pod názvy *Catatum rollare, Militare ordinarium, Steuerrolle* či *Rustical-grunt steuer*.

¹¹⁰ Podíl daně pro chalupníka činil ¼ osedlého a pro zahradníka 1/8 osedlého.

¹¹¹ ČERBA Otakar, Soupisy půdy a nejstarší mapování na našem území. Powerpointová prezentace. Dostupné z: http://geomatika.kma.zcu.cz/studium/tka/Slides/soupisy_mapovani.pdf.

¹¹² Jedna měřice má rozlohu asi 1900 m².

¹¹³ Berní ruly jsou postupně vydávány tiskem. Viz V. Červený – J. Červená, *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651. I./II.* Praha: Libri, 2003

Moravské lánové vizitace byly podrobovány revizi dlouhých 10 let, která od roku 1669 uplynula do skončení revizitačních prací a tím vzniknuvších lánových rejstříků.¹¹⁴

2.4.2 Druhá berní rula

Nedostatky a chyby prvního českého katastru byly natolik závažné, že v důsledku vysokých daní ukládaných na základě tohoto rejstříku pustly další usedlosti a sedláci raději prchali.

Řešením měla být reforma připravená hrabětem Kinským, kterou roku 1683 zavedl povinnost stanovit výši daně s ohledem na výnosy půdy. Tím došlo k redukci nadměrného zdanění pozemků v oblastech s horšími klimatickými podmínkami (typicky na horách) a na druhé straně ke zvýšení zdanění rolí v oblastech nejúrodnějších. Druhá Kinského reforma provedená o rok později, znamenala další snížení daňové zátěže obyvatel, jelikož pustá pole byla nově započítána jen polovinou své výměry. Snížil se tak daňový základ pro výpočet všech přímých daní a tím i daň samotná.¹¹⁵ Po provedení těchto úprav je revidovaná berní rula označována jako Druhá berní rula, nebo též Druhý rustikální katastr.¹¹⁶

2.4.3 První tereziánský katastr

Ani druhá berní rula nebyla svou kvalitou dostačující, a proto roku 1713 započaly práce na novém katastru. Samotné práce trvaly relativně krátkou dobu, skončily už roku 1715 a následovalo podávání nových fassí (příznání) vrchností za rustikální půdu. Jako v předchozích případech, následovala očitá vizitace, tedy fyzická kontrola přiznaného stavu. Ta se protáhla na dvanáct let, někde až do roku 1729. Obsahem soupisů byla data jak k roku 1654, tak data aktualizovaná při vizitaci.

Rozpory mezi těmito různými údaji bylo třeba vyjasnit, to se povedlo až po dvaceti letech prací. Katastr tedy vstupuje v platnost až za vlády Marie Terezie,

---

¹¹⁴ BUMBA. 2007 op. cit. s. 23-25. K lánovým rejstříkům blíže viz např. MATĚJEK František. *Moravské lánové rejstříky*. In: *Sborník archivních prací*. roč. 39: Praha: Panorama, 1979, s. 117-155 nebo NOVOTNÝ, Jaroslav. *Moravský berní systém v století XVII*. In: *Časopis Matice moravské*. roč. 58, 1934 s. 145–286.

¹¹⁵ Více v: DRÁPELA M., STACHOŇ Z. a TAJOVSKÁ K., *Multimediální učebnice Dějiny kartografie*, Brno. Tereziánsko josefský katastr [online]. [cit. 13.7.2018] Dostupná z: <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/obsah.php?show=102>.

¹¹⁶ BUMBA. 2007 op. cit. s. 25.

přesněji 1. května 1748 a právě na její počest bývá označován jako První tereziánský katastr. Lze se však setkat i s označením Třetí berní rula.¹¹⁷

Tereziánský katastr obsahoval tři nové a důležité zásady, na nichž byl vytvořen. Zavedl kategorii pozemků zapsaných „*in ordinario*“ podléhajících dani. Důležitou novinkou bylo odtajnění operátu katastru, kdy ten přestal být státním tajemstvím. Na základě odtajnění bylo umožněno podávat námitky a připomínky proti údajům v soupisu zapsaným a držitelé půdy poprvé obdrželi výpisy z ruly s údaji o svém majetku. Tereziánský katastr byl proto prvním, který uplatnil zásadu publicity zápisu v operátu. Další novinkou bylo zachycení i jiné půdy než orné.¹¹⁸

2.4.4 Druhý tereziánský katastr

Námitky proti Třetí berní rule se vyskytly také, především proti určování bonity půdy, která byla jedním z kritérií určení výše daňové povinnosti. Proto byl i tento katastr revidován, avšak revizitace byla nepoměrně povrchnější než v obdobných případech v minulosti. Dvoučlenné komise na obnově operátu pracovali v letech 1751-1753. Katastr po aktualizaci pracoval se stejnými výměrami pozemků a jmény držitelů jako jeho předchůdce, i když ti byli v některých případech již zemřelí.

Novinkou bylo rozdělení bonity půdy do osmi kategorií, a to podle násobku výnosu. V první nejvýnosnější skupině byly pozemky s šestinásobným výnosem oproti výsevu, naopak poslední skupina zahrnovala pozemky s výnosem dvou a půl násobným.¹¹⁹

Rakouský kancléř hrabě Fridrich Vilém Haugwitz, kterého Marie Terezie pověřila provedením revize stanovil pro nový katastr pět zásad:

- Zavést zdanění dominikální půdy
- Prosadit odevzdávání daní nejprve státu, až poté vrchnosti
- Zřídit centrální instituci a na ni soustředit výběr daní
- Stanovit pevnou 42 % sazbu daně, jako podíl z hospodaření
- Vytvořit daňovou stabilitu stanovením sazby na 10 let dopředu.

---

¹¹⁷ Putování po archivech (nejen) za rodovou historií. Dostupné z: <http://www.zdirec.cz/upload/pavlicek/h-berni-rula-1652-1655-tereziansky-katastr-1713-1785.pdf>.

¹¹⁸ BUMBA. 2007 op. cit. s. 31.

¹¹⁹ Putování po archivech (nejen) za rodovou historií. Dostupné z: <http://www.zdirec.cz/upload/pavlicek/h-berni-rula-1652-1655-tereziansky-katastr-1713-1785.pdf>.

Evidence pracovala s výměrami pozemků prakticky shodnými s těmi z roku 1748, to bylo dáno především časovou tísňí. Potřeba rychle získat peníze na chod státu způsobila snížení nároků na kvalitu, a právě proto došlo k přejímání rozsáhlých částí předchozího pozemkového soupisu. Katastr byl hotov už roku 1755 a pod oficiálním názvem Revisitationslanderscatastrum de Anno 1757 začíná právě toho roku platit a stává se základem pro výběr daně.¹²⁰

2.4.5 Exaequatorium dominicale

Pokusy o zdanění dominikální půdy můžeme pozorovat přibližně již od počátku 18. století, dlouhou dobu se však vrchnost bránila zdanění své půdy natolik, že se nepodařilo takové zdanění prosadit. Změna přišla s prvním tereziánským katastrem dne 6. září 1748, který obsahoval i soupis dominikálu, ale i vrchnostenské užitky z podnikání, platů poddaných a roboty.

Stavové samozřejmě zatížení svého majetku nesli nelibě, a to i přesto, že se jim podařilo vymoci si na panovníci ústupky v podobě nižší sazby daně, která pro ně činila „pouze“ 25 % z hrubého výnosu jejich jmění. Míra zdanění sice časem vzrostla na 29 % z výnosu, na druhé straně však bylo sníženo zatížení městských panských domů.

Spíše symbolickým ústupkem arcivévodkyně pak bylo pojmenování dominikální evidence. Příslušníci vrchnosti nechtěli, aby soupis jejich majetku nesl stejné značení jako soupis půdy rustikální, tedy „katastr“. Proto bylo přistoupeno ke vznešenějšímu názvu *Exaequatorium dominicale*.¹²¹

2.4.6 Josefský katastr

Syn Marie Terezie, Josef II., se coby spoluvládce své matky, inspiroval jejími snahami o reformování správy země a poté, co jeho matka zemřela, a Josef začal vládnout sám, se snažil její dílo dokončit. Mimo řady jiných změn, chtěl Josef dokončit reformu výběru pozemkové daně a postavit najisto základ daně, jinými slovy – mít co možná nejpřesnější katastrální evidenci. Zvolil cestu opravy stávajícího katastru. Základem revize pozemkové evidence se stal Nejvyšší patent císaře vydaný dne 20. dubna 1785, kterým měla být reformována pozemková daň a vyměření půdy.

---

¹²⁰ BUMBA. 2007 op. cit. s. 32-35.

¹²¹ BUMBA. 2007 op. cit. s. 34,35.

Patentem byla nastavena některá nová pravidla pro vypracování, a hlavně rozdělení operátu. Nová evidence neměla činit rozdíl mezi dosud rozlišovanými právními kategoriemi půdy na půdu rustikální a dominikální. Pozemky nyní byly registrovány podle katastrálních obcí a nikoli podle panství, jak tomu bylo doposud. Práce byly dobře organizovány, jejich průběh byl zajišťován komisemi, a to v každé zemi na třech úrovních.

Jedna vrchní zemská komise organizovala práce na obnově operátu v jedné zemi, podléhaly jim komise krajské a těm podléhaly obecní komise. Krajské tříčlenné komise byly tvořeny komisařem, ekonomem a inženýrem, přičemž k nim náležela skupina dalších inženýrů a měřičů. Krajským komisím podřízené obecní komise čítaly sedm členů. Pro skupiny provádějící samotné měření velikosti pozemkových parcel, bylo též stanoveno, jaké vybavení mají při měření používat.¹²²

Výsledná velikost úrodné půdy, která byla klíčová pro výběr pozemkové daně činila přibližně 204 370 km², což bylo asi o 60 % zdanitelné půdy více než evidovaly předchozí katastry. Takto upravený katastr se v praxi však neuchytil a pro odpor šlechty a výskyt faktických chyb, plynoucích z nerespektování zásad zeměměřičství, přišly čtyři a půl roku trvající práce vniveč.¹²³

2.4.7 Tereziánsko-josefský katastr

Jak bylo uvedeno výše, josefský katastr se v praxi neuchytil a tři roky po smrti císaře Josefa II. byl zrušen. Konec josefského katastru má na svědomí Leopold II., bratr Josefa II., jehož styl vládnutí byl protipólem ke způsobu vlády jeho matky a bratra. Vládl spíše klidně a zachovával staré pořádky.

Leopold, pod tlakem šlechty, 1. dubna 1791 zrušil pozemkový katastr svého bratra a zvolil návrat k užívání tereziánského katastru. Už o rok později však byla využívána výměra zachycená v evidenci josefské.¹²⁴ Užívání těchto výměr a způsobu výpočtu z katastru tereziánského mělo za následek vznik nového kombinovaného katastru.¹²⁵

---

¹²² Povinnost stanovil předpis vydaný pod názvem: „Naučení, jak se měření pozemků obcemi prakticky provádět má.“

¹²³ BUMBA. 2007 op. cit. s. 40-46.

¹²⁴ DRÁPELA M., STACHOŇ Z. a TAJOVSKÁ K., Multimediální učebnice Dějiny kartografie, Brno. Tereziánsko josefský katastr [online]. [cit. 13.7.2018] Dostupná z: <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/obsah.php?show=107> .

¹²⁵ *Theresianisch-Josephinisches Grundsteuersystem.*

Změny zavedené novým katastrem byly zanedbatelné, jelikož v jednom či druhém katastru, jejichž kombinací vznikl katastr nový, užití instituty a výměry platily už v minulosti.¹²⁶

2.4.8 Stabilní katastr

Po krátké vládě císaře Leopolda II. se ujal vlády císař František II. (I.), který byl snad ještě konzervativnějším panovníkem než jeho předchůdce. Přesto se rozhodl pro vytvoření kompletně nového katastru a za tímto účelem zřídil Dvorskou komisi pro úpravu daně pozemkové. Toto rozhodnutí lze označit za velmi přínosné a profesionalita nového úřadu měla za následek velký úspěch nové pozemkové evidence.

Zásady vypracování nového díla byly stanoveny patentem ze dne 23. 12. 1817.¹²⁷ Požadavek na zobrazení jednoho rakouského sáhu, měl za následek vypracování map v měřítku 1:2880. Měřičské práce probíhali v souladu se zeměměřičskými zásadami v letech 1826-1843 v Čechách a v letech 1824-1836 na území Moravy. Každému zaměřenému pozemku bylo přiděleno parcelní číslo, přičemž číslovány byly pozemky ve dvou samostatných číselných řadách. Katastr též rozlišoval mezi pozemky podléhajícími zdanění a pozemky od daně osvobozenými, jak to činil již katastr josefský.

Operát katastru však nečekaně rychle zastarával, vinou absence jakýchkoli mechanismů zajišťujících jeho obnovu. Změnu v tomto ohledu přinesl až zákon č. 95/1871 ř.z., o zavedení obecného zákona o pozemkových knihách a poté zákon č. 92/1874 z.z.Č. o založení nových pozemkových knih pro království České a o jejich vnitřním zařízení. Těmi byla stanovena povinnost vést pozemkové knihy, evidovat v nich všechny nemovité věci a práva k nim. Práva zapisovaná do těchto knih bylo možno nabýt pouze intabulací, tj. zápisem do pozemkové knihy. Tyto skutečnosti měly za následek, že se opravdu každá změna zachycovaného faktického stavu odrazila v evidenci katastru. Takto získaný operát byl veřejně přístupný. Činěny byly i další kroky k zachování aktuálnosti pozemkových knih. Platnost tohoto katastru sahá až do doby Československé republiky.¹²⁸

---

¹²⁶ BUMBA. 2007 op. cit. s. 46-47.

¹²⁷ Více v BRÁF, Albín. *Spisy Dra. Albína Bráfa*. Díl první, Nástin přednášek universitních. V Praze: Sborník věd právních a státních; 1915. ISBN (Brož.).

¹²⁸ DRÁPELA M., STACHOŇ Z. a TAJOVSKÁ K., *Multimediální učebnice Dějiny kartografie, Brno*. Stabilní katastr [online]. [cit. 13.7.2018] Dostupná z: <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/obsah.php?show=108> .

3. Daně a poplatky 19. století

3.1 Pojem a kategorizace daní

Vývoj daňové soustavy pokračuje i v 19. století, kdy se v rakouském mocnářství vyvíjí soustava daní a poplatků. V této soustavě nalézáme nové způsoby správy daní, spočívající především v pokračujícím soustředování příjmů státu do Vídně. Rozvoj a udržení státního aparátu měl za následek zvyšování příjmů státní pokladny. Nelze se proto podívat uvalování nových daní a poplatků, a tím pádem růstu celkového finančního zatížení obyvatelstva.¹²⁹

Změny ovšem nebyly pouze v neprospěch poplatníků. Úlevou pro nejchudší obyvatele bylo zavedení institutu daněprostého minima. Jestliže měl poplatník příjmy, které nepřesáhly, za dané období, stanovenou hranici, nemusel tedy z těchto příjmů odvádět daň.¹³⁰ Nebylo by však místě domnívat se, že osvobození nejchudších bylo pouze šlechetným gestem, mělo totiž velký praktický dopad. Vybírání daní je, a nejinak tomu bylo v minulosti, poměrně nákladnou činností státu a eliminace výběru nejnižších částek znamenala značnou úsporu nákladů, jelikož ty byly v těchto případech vyšší než samotná vybíraná částka.

Stát postupem času vykonával nejrůznější funkce, jejich počet a rozmanitost se v čase zvětšovaly. Začali být plněny funkce sociální, kdy dochází k redistribuci finančních prostředků a ty musí být nějakým způsobem získány. Dále bylo potřebné získat prostředky na zesilující policejní dozor a řadu dalších nových potřeb státu. Přejít k systému finančního zajištění potřeb státu však teprve přijde.¹³¹

Daně, jak je dnes chápeme, lze ovšem nalézt i jinde než v berní části příjmů státní pokladny. Podstatu daně obsahovaly též některé poplatky, regály, monopoly či cla. Terminologie byla nepřesná i v opačných případech, kdy byl daní nazýván poplatek. Navíc kromě finančních prostředků vybíraných státem, existovala soustava daní a poplatků veřejnoprávních korporací.¹³²

---

¹²⁹ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 88.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid. s. 89.

¹³² Ibid.

Důležité je rozlišení mezi daněmi a poplatky, jelikož tyto dvě skupiny plateb tvořili základ příjmů státního rozpočtu. Daněmi byly rozuměny platby na základě právního předpisu, a příjem z těchto plateb byl určen na úhradu celospolečenských potřeb, bez poskytnutí protihodnoty. Šlo tedy o jednostranné plnění s možností absolutního donucení ke splnění takto uložené povinnosti. Naproti tomu poplatky jsou chápány jako úplata za vykonání úkonu veřejným zařízením ve prospěch jednotlivce či skupiny osob.¹³³

Pro daně začínají být charakteristické prvky, které se s daněmi pojí dodnes. Jde o subjekt, předmět a obsah daně a o daňovou sazbu. Subjektem byl chápán poplatník v dnešním smyslu slova a od něj byl odlišován plátcem. Poplatníkem byl ten, jehož majetek byl daní postižen a o vyměřenou daň se snížil. Plátcem byla chápána osoba, která pod vlastní majetkovou odpovědností odváděla daň, kterou vybrala či srazila jinému. Předmětem daně byla stanovená hospodářská skutečnost.¹³⁴ Obsahem byla práva a povinnosti, především povinnost zaplatit daň, která měla povahu veřejnoprávního závazku. Sazba byla měřítkem sloužícím k určení výše daňové povinnosti. Typické byly dva druhy sazby, pevná a poměrná, pevná sazba stanovila konkrétní výši daně za jednu jednotku předmětu daně, proti tomu poměrná stanovila procentní hodnotu ze základu, a tak určila výši daně.

Podstatné pro správnost popisu daňového systému země v námi sledovaném období je nutné držet se dělení daní podle obecně uznávaných kritérií, která se však u různých autorů liší. Engliš uvádí několik hledisek, dle kterých lze daně třídit. Prvním je účel úhrady a něj plynoucí rozdělení na daně všeobecné či účelové, dále zohledňuje hledisko finančně technické, a tím rozděluje daně na přímé a nepřímé. Kromě těchto způsobů užívá i dělení dle únosnosti, daně jsou poté buď osobní nebo věcné a setkáme i s dělením daní podle vlivu na hospodářskou soutěž domácí či zahraniční.¹³⁵

Šouša uvádí systém třídění daní podle pěti kritérií, v literatuře nejčastějších:

- *Dle pravidelnosti* – na daně *pravidelné*, trvalé – typicky daň výnosová a daň z příjmu, proti nim stály daně *případové* – zde se jednalo o poplatky za převod majetku mezi živými a převod pro případ smrti

---

¹³³ Viz. FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 91.

¹³⁴ Např. dosažení určitého příjmu, vlastnictví věci apod.

¹³⁵ ENGLIŠ, Karel. *Soustava národního hospodářství*. Praha: Melantrich, [1937]. s. 103 an., 170 an.

- *zdaňovací techniky – přímé daně* postihovaly příjem při jeho vzniku, daně byly příjem, zisk či majetek, a naopak *nepřímé daně* zatěžovaly poplatníka při upotřebení příjmu, tedy při spotřebě
- *předmětu – reální daně* zatěžující nemovité věci, *osobní daně* výdělkového, rentového či důchodového typu, *spotřební daně* a *daně obchodové* zatěžující stanovená právní jednání
- *vzniku daňové povinnosti – reální daně* byly spojeny již se vznikem věci, *osobní* byly vázány na činnost a daně *nepřímé* se vázaly na stanovené konání
- *kompetence daňového příjmu* – podle tohoto kritéria lze dělit daně na *celostátní, zemské a obecní*.¹³⁶

3.2 *Přímé daně*¹³⁷

Nejběžnějším užívaným dělením je rozdělení daní na přímé a nepřímé dle výše uvedených kritérií. Od vzniku rakouského císařství se vytvořily dvě skupiny přímých daní, které byly nazývány daněmi výnosovými a daněmi důchodového typu, legislativou označované jako daně osobní příjmové. Mezi výnosové daně řadíme daň pozemkovou, daň domovní¹³⁸, všeobecnou daň výdělkovou, daň veřejně účtujícími podniků a daň z kapitálových úroků a rent. Do kategorie důchodových daní zahrnujeme daň z příjmů a daň z vyššího služného.

Klíčovým zákonem upravujícím materii daní přímých nese číslo 220/1896 ř.z., který zároveň jejich soustavu nově utřídil. Moderní koncepce zákona však neznamena zlepšení postavení poplatníka v daňovém řízení, ani v případech správního trestání. Zlepšení postavení poplatníka vůči bernímu úřadu přinesly až novely přijaté na začátku závěrečné fáze trvání rakousko-uherské monarchie v roce 1914. Nově mohl poplatník alespoň předkládat důkazy k prokázání jím tvrzených skutečností. Tyto novely nesly označení 13/1914 ř.z. a 14/1914 ř.z.

3.2.1 **Pozemková daň**

Po zavedení stabilního katastru roku 1817 následovalo dlouhé třiceti pěti leté období vyměřování a precizace nového katastru, a tak musela být pozemková daň

¹³⁶ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 91-93.

¹³⁷ DRACHOVSKÝ, Josef. *Přehled finančního hospodářství v Československé republice*. V Praze: Ústřední nakladatelství, 1928. s. 90-160.

¹³⁸ Domovní daň byla dále dělena na daň činžovní a daň třídní, viz. níže.

vyměřován dle staršího, josefínského katastru. Po změnách roku 1869 byl katastr nazýván *reambulovaný* a po revisi z roku 1896 známý též jako *revidovaný*.¹³⁹

Vydány byly dva patenty, znamenající zvýšení daně, a to v letech 1849 a 1859, důvodem byly zvýšené výdaje na armádu. Správa daně byla mnohokrát novelizována a upravována. Nová celková úprava daně byla vtělena do zákona číslo 88/1868 ř. z. ze dne 24. května toho roku. Zákon však obsahoval ustanovení o nabytí účinnosti až počátkem roku 1881. Z dnešního pohledu se jednalo o nezvykle dlouhou legisvakanci.

Jednalo se o úpravy kontingentu, tj. celkové sumy, jež má být vybrána v celé zemi na příslušné dani, tu upravoval zákon č. 49/1881 ř. z. V prvním článku zákona bylo stanoveno toto: „*Podle článku I. zákona, daného dne 28. března 1880 (č. 34. zák. říšsk.), ustanovuje se hlavní suma daně z pozemků v královstvích a zemích radou říšskou zastoupených, od 1. ledna 1881 počínajíc, na 15 let na třicet sedm milionů a pětkrát stotisíc zlatých.*“¹⁴⁰

Ke zmenšení kontingentu, tedy ke snížení daňového zatížení vedla následující ustanovení: „*Rokem 1897 daň pozemková má rozvržena býti podle výsledků revise.*“¹⁴¹ a na něj navazující „*Od toho času hlavní suma daně pozemkové, která až do té doby budiž zachována na výši zákonem ze dne 7. června 1881, Z. Ř. č. 49, ustanovené, bude snížena o 2 ½ milionu zlatých s výhradou dalších deseti, vztažmo patnáctiprocentních slev, které nastanou podle zákona o přímých daních osobních.*“¹⁴²

- Předmětem daně byly všechny zemědělsky upotřebitelné pozemky a lesy.
- Osvobozeny trvale od daně byly plochy rybníků, jezer, bažin, cesty, náměstí, hřbitovy, plochy daně jinou daní atd.
- Osvobozeny dočasně od daně byly pozemky devastované živelnou pohromou, osvobození na rok, kdy k pohromě došlo a jeden či dva roky následující, dále byly osvobozeny vinice stížené révokazem a pozemky nově produktivní.¹⁴³
- Subjektem daně byl držitel pozemku.

---

¹³⁹BRÁF. 1915 op. cit. s. 147.

¹⁴⁰ Čl. I. zák. č. 49/1881 ř. z.

¹⁴¹ § 21 odst. 2 zák. č. 121/1896 ř. z.

¹⁴² § 21 odst. 3 zák. č. 121/1896 ř. z.

¹⁴³ U těch trvalo osvobození 10 let šlo-li o pozemky zemědělské a 25 let jednalo-li se o les. Viz. §3 lit. c) zák. 88/1868 ř. z.

- Sazba daně se obvíjela od centrálně stanoveného kontingentu, který byl následně rozdělován mezi jednotlivé okresy a jejich rámci na jednotlivé poplatníky. Společně s daní byla vybírána 2% přírážka, užívaná převážně na krytí nákladů melioračního fondu.¹⁴⁴

3.2.2 Domovní daň

Domovní daň původně nevznikla jako samostatné daňové zatížení, nýbrž se pojila s daní pozemkovou a obě daně byly tedy vybírány společně. Osamostatnění daně nastalo až účinností patentu č. 204/1820 sb. z. p. resp. zákona č. 88/1869 ř. z. v případě hospodářských stavení. Právní úprava domovní daně byla značně nedokonalá, to a další hospodářské změny mělo za následek vysoký počet novelizací a úprav předpisů stanovících podmínky výběru daně.¹⁴⁵

Existovaly dva druhy domovní daně, v závislosti na typu nemovitosti a způsobu jejího využívání a místa kde se daná nemovitost nacházela. K zařazení nemovitostí do příslušných kategorií té či oné daně bylo poměrně složité a v praxi docházelo často ke zjednodušování.

Základem pro vyměření domovní daně bylo nejčastěji přiznání vlastníka nemovitosti. Vzhledem k odvádění daně z pronajatých prostor, bylo nutno bezodkladně nahlašovat berním orgánům obydlení či vyklizení předmětných prostor, a to ve lhůtě 14 dnů. Nemělo by zůstat bez povšimnutí, že osoby, jež berním úřadům nahlásily podezření z krácení daně, obdržely odměnu ve výši pokuty vyměřené poplatníkovi.

Činžovní daň měla být vybírána ve vyjmenovaných městech¹⁴⁶, lázeňských městech a dále v těch městech kde alespoň polovina budov sloužila k bydlení a polovina bytů byla pronajímána. Do roku 1849 se činžovní daň platila ve vyjmenovaných městech a lázeňských obcích.

Třídní daň, jako druhý subtyp domovní daně, byla vybírána za obytné domy, které nepodléhaly dani činžovní. Pro výši daně byl rozhodující počet místností a pater domu. Dle těchto parametrů bylo vytvořeno dvanáct, resp. šestnáct tříd daněných nemovitostí, a to od nejrozsáhlejších paláců v první třídě, po jednopokojové byty v šestnácté třídě.

¹⁴⁴ DRACHOVSKÝ, Josef. *Československé účetnictví státní*. 5., opr. a dopl. vyd. V Praze: Bursík & Kohout, 1921. s. 75-77.

¹⁴⁵ K tomu FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 96.

¹⁴⁶ Jednalo se o Prahu, Brno, Olomouc a Opavu.

Níže je pak pojednáno o možných úlevách na domovní dani. Cílem těchto slev bylo podpoření zahájení nové výstavby. Poskytování takových subvencí pokračovalo i po vzniku Československa.

- Předmětem daně byly tedy nemovitosti určené k bydlení a k nim náležející příslušenství (typicky dvory).
- Osvobozeny z věcných důvodů byly budovy sloužící k veřejnému účelu, chrámy, fary, stavby neobydlené po dobu alespoň jednoho roku¹⁴⁷ atd. Osvobozeny z osobních důvodů byly domy císaře a příslušníků jeho rodiny.
- Subjektem daně byl vlastník, případně nájemce.
- Základem daně bylo skutečné nájemné, případně nájemné odhadnuté, od kterého bylo možno odečíst náklady na opravy budov, ty byly odečítány tzv. paušálně, tj. odečítána byla poměrná část nájemného. Odečty byly různé podle velikosti města a měnily se v průběhu času, v hlavních městech byly stanoveny paušály takto: do roku 1849 činil odečet 15 %, poté byl zvýšen a do roku 1881 činil 30 % a od roku 1882 byl snížen zpět na 15 % nájemného. Pro ostatní města byl stanoven paušál ve výši 30 %.
- Sazba daně byla poměrná, stanovená procentem, proměňovala se v průběhu let, v hlavních městech nejprve činila sazba 16 % očištěného základu, od roku 1882 byla zvýšena na 26,66 %, v ostatních městech byla pouze 20 %.
- V případě domovní daně bylo stanoveno zvýhodnění, stejně jako u daně pozemkové, ve prospěch poplatníků, kteří si mohli odečíst, v tomto případě, 12,5 % z osobních přímých daní. V případě novostaveb, přestaveb, přístaveb a výstaveb, započatých po 31. prosinci 1911, platilo pro takové stavby osvobození od daně po dobu šesti let a letech dalších sleva na dani. Ještě výraznější sleva byla poskytována výstavbě malých dělnických bytů.¹⁴⁸

3.2.3 Všeobecná výdělková daň

Předchůdcem výdělkové daně zavedené roku 1896, zákonem č.220/1896 ř. z. (dále jen „zákon“) byla *daň z provozování živnosti*, kterou po třiceti šesti letech existence doplnila v roce 1848 *daň z příjmu*.¹⁴⁹ Živnostenská daň se dočkala úpravy ještě v roce

---

¹⁴⁷ Vitek, L. Daňová politika české republiky. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2001, s.8.

¹⁴⁸ Více v: DRACHOVSKÝ. 1921 op. cit. s. 77-79.

¹⁴⁹ Zavedena patentem č. 438/1848 ř. z. ze dne 29. 10. 1848.

1849, ta rozdělovala podniky pro účely zdanění do čtyř tříd. Rozdělení bylo upraveno takto: „*Okresy komor obchodních jsou okresy ukládacími pro třídu první a druhou; avšak ministr finanční může také několik okresů komor obchodních jedné země spojit v jeden okres ukládací nebo jednotlivé okresy komor obchodních rozdělit na několik ukládacích okresů. Pro třídu třetí a čtvrtou ukládacími okresy jsou města a průmyslová místa s více nežli 20 000 obyvateli (k nim vojska nečítajíc) a okresy politické; města se statutem vlastním, jejichž obyvatelstvo nepřevyšuje 20 000, činí s politickým okresem svého okolí jeden okres ukládací.*“¹⁵⁰

Výdělková daň byla kontingentována, a výše kontingentu rozvrhována na jednotlivé poplatníky. Kontingent byl určován vždy na dvouleté období. Zajímavostí konstrukce výdělkové daně je poskytnutí nebyvalé volnosti berním orgánům, pokud šlo o stanovení výše daně pro konkrétního poplatníka. Pravidla ukládání berních povinností stanovil § 31 zákona. Ta ovšem nebyla dokonalá a stala se předmětem kritiky. Ve skutečnosti tak jediným kritériem bylo naplnění kontingentu.¹⁵¹ Jak komise pro daň z výdělku a zemské komise pro daň z výdělku konají své práce stanovil § 23 a násl. zákona.

Zvláštností konstrukce výdělkové daně byl institut *zástavního práva*. Na počátku existence se zástavní právo vztahovalo pouze na nemovitosti¹⁵² související s podnikáním, později se předmětem zástavního práva stal celý závod podnikatele. V případech opakované daňové nekázně, spočívající především v nedodržení řádného termínu zaplacení daně, byl závod zatížen zástavním právem, znějícím ve prospěch berního úřadu a při nesplnění daňové povinnosti v prodlouženém termínu byl závod prodán. Z výtěžku pak byla uspokojena pohledávka berního úřadu a hyperocha, tj. přebytek z dražby, byla vrácena postiženému podnikateli.¹⁵³

- Předmětem byla podnikatelská činnost provozovaná za účelem zisku.
- Osvobození bylo konstruováno poměrně rozsáhle, buď jej stanovil zákon, mezinárodní smlouva nebo o něm rozhodl správní orgán. Osvobození bylo jak věcné – spisovatelství, poskytování kondic, vedlejší zaměstnání,

---

¹⁵⁰ Hlava I. § 13 zák. č. 220/ 1896 ř. z.

¹⁵¹ DRACHOVSKÝ. 1921 op. cit. s. 80-81.

¹⁵² K tomu § 76 zákona stanoví: „*Majíc přednostní právo přede všemi soukromými právy zástavními, vážne pro daň výdělkovou s příslušenstvím zákonné právo zástavní na nemovitostech poplatníků, které podniku výlučně nebo převážně jsou věnovány a k tomu schválně zařízeny.*“

¹⁵³ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 99.

jestliže výdělek nedosáhl stanovené částky, dobročinné aktivity apod., tak osobní, resp. dle typu subjektu – státní podniky, rodinné podniky, podniky s jedním zaměstnancem atp.

- Subjekt daně byl upraven takto: „*Kdokoli v královstvích a v zemích na radě říšské zastoupených provozuje výdělkový podnik nebo vykonává zaměstnání k zisku směřující, podroben jest všeobecné dani z výdělku.*“¹⁵⁴
- Sazba daně byla stanovována relativně složitým procesem. Celková vybraná částka byla kontingentována, počáteční suma 17,732 milionu zlatých¹⁵⁵ byla každý rok zvýšena o 2,4 %. Rozdělení kontingentu na jednotlivé berní společnosti zajišťovala kontingentní komise ve Vídni, polovina jejích členů byla volena poplatníky na 4 roky. Komise volnou úvahou rozdělovala daňovou povinnost mezi jednotlivé poplatníky, avšak brala ohled na výši placené daně v předchozím roce a každoročně podávané daňové přiznání, tzv. *fassi*. Rozdělovala též poplatníky do čtyř tříd, první se platila daň nejvyšší (až 2000 K) a ve čtvrté nejnižší (do 60 K). V důsledku navýšených výdajů na armádu v průběhu První světové války, stanovil císař nařízením č. 280/1916 ř. z.¹⁵⁶ vybírat k všeobecné výdělkové dani přírážky ve výši 60-100 %.¹⁵⁷

3.2.4 Výdělková daň veřejně účtujících podniků

Svou povahou šlo o výše zmíněnou výdělkovou daň, ovšem do její struktury byly zakomponovány jisté zvláštnosti, jak je specifikovala hlava druhá zákona č. 220/1896 ř. z., který upravoval osobní daně. Pojem „*veřejné účtování*“ je nutno chápat, jako zákonem či stanovami společnosti uloženou povinnost *veřejného kladení účtů* v určitých časových intervalech. Nejčastějším způsobem veřejného kladení účtů, bylo předkládání účetní dokumentace valné hromadě společnosti, či jinému takovému orgánu.

Zajímavostí výdělkové daně veřejně účtujících podniků byla možnost zvýšit daň o tzv. samosprávnou přírážku. Pro určení výše daňové povinnosti bylo tedy důležité

---

¹⁵⁴ Hlava I. § 1 zák. č. 220/1896 ř. z.

¹⁵⁵ Zavedení korunové měny mělo za následek zvýšení částky na 35,5 milionu K.

¹⁵⁶ Přesněji čl. 1 §1. č. 2 císařského nařízení ze dne 28. srpna 1916 ř. z. čís. 280

¹⁵⁷ K tomu DRACHOVSKÝ, Josef. *Co nového přinesla válka ve finančním hospodářství státním: doplňky k "Přehledu finančního hospodářství v rakouském státě" do května 1918*. Praha: Jos. Rašín, 1918. Průvodce vědou a uměním. s. 30.

i umístění podniku, resp. jeho sídla a provozovny. Běžně podléhal podnik zdanění v jednom místě a to tam, kde měl sídlo a provozovnu.

Pokud se místa sídla a provozovny lišila, bylo nutné daňovou povinnost rozdělit a vybrat ji v příslušném poměru ve dvou místech zároveň. V případě že se danila živnost, mělo být vybráno 80 % daně dle místa sídla živnostníka a zbylých 20 % dle místa provozovny. Jestliže měla být vybrána daň od obchodní společnosti, dělila se daňová povinnost rovným dílem mezi místo sídla a provozovnu. Speciální úprava řešila danění některých specifických podniků – typicky železniční společnosti.

Pro mocnářství těžké období První světové války si vyžádalo navyšování příjmů státu. Jak bylo zmíněno u předešlých daní, bylo obvyklým nástrojem zajištění příjmů, stanovení přírážek k stávajícím daním. Výjimkou nebyla ani výdělková daň veřejně účtujících podniků. Výše zmíněné nařízení z 28. srpna 1916¹⁵⁸ zavedlo přírážku i k této dani. Výše přírážky byla stanovena na 20 % vyměřené daně.

- Předmětem daně bylo ziskové podnikání veřejně účtujících podniků.
- Subjektem byly podniky s povinností veřejného účtování vzniklou na základě stanov či ex lege. Zákon tuto povinnost ukládal např. akciovým společnostem, spořitelnám, pojišťovnám atp. Pochybnosti, zda subjekt podléhá zdanění výdělkovou daní veřejně účtujících podniků, řešilo ministerstvo financí a nezastupitelnou roli zde sehrál i Nejvyšší správní soud. Zda podnik podléhá dani, totiž zda vůbec dosáhl zisku, bylo zjišťováno též z obchodních bilancí za daný rok.
- Osvobozeny byly spolky, z důvodu financování své činnosti především členskými příspěvky, avšak úprava osvobození obsahovala úlevy pro další specifické subjekty. Například poštovní spořitelnu.¹⁵⁹ Císařská nařízení z let 1914 a 1915¹⁶⁰ zavedla odečitatelnou položku od základu daně. Odečíst bylo možno částku věnovanou na válečnou péči.
- Sazba daně pro příslušného poplatníka byla stanovena dle následujících kritérií. Základní sazba daně činila 10 % z čistého zisku společnosti. Daňová povinnost akciových společností byla zvyšována v závislosti na

---

¹⁵⁸ Přesněji čl. 1 § 1 č. 3 císařského nařízení ze dne 28. srpna 1916 ř. z. čís. 280.

¹⁵⁹ Dle čl. 26 zák. č. 56/1882 ř. z. ze dne 28. května 1882.

¹⁶⁰ Císařské nařízení č. 315/1914 ř. z. ze dne 31. října 1914, provedené nařízením 316/1914 ř. z. ze dne 12. listopadu 1914. Dále pak císařské nařízení č. 60/1915 ř. z. ze dne 11. března 1915.

výši schválených a vyplácených dividend. Jestliže byly dividendy schváleny ve výši 10-15 % čistého zisku zvýšila se sazba daně na 12 % a při dividendách ještě vyšší byla zvýšena sazba na 14 % čistého zisku. Snahy podniků o snižování jejich daňové povinnosti vyústily k zavedení minimální daně veřejně účtujících podniků, jež činila 1 % základního kapitálu každé takové společnosti.

3.2.5 Rentová daň

Právní úprava obsažená v třetí hlavě zákona č. 220/1896 ř. z. vrátila do právního řádu platného na našem území *rentovou daň*, někdy též označovanou jako *daň úroková*. Právní rámec této se samozřejmě neobešel bez změn a v letech následujících byl novelizován. Zavádění daně provázelo množství obav, plynoucích z předmětu daně a nastavení konkrétních podmínek zdanění a následného dopadu na ekonomiku. V literatuře se lze setkat s odkazy na obavy i jiných evropských států, které se zavedením úrokové daně nespěchaly.¹⁶¹

O předmětu a subjektu daně stanoví úvodní ustanovení třetí hlavy toto: „*Dani z důchodů jest podroben, kdo z předmětů majetkových nebo z práv majetkových bere důchody, které nejsou již přímo stíženy daní pozemkovou, domovní, výdělkovou nebo daní ze služného.*“¹⁶² Dále pak uvádí demonstrativní výčet právě takových důchodů.

Úhrada rentové daně probíhala dvakrát ročně, a to vždy k prvnímu dni měsíců června a prosince. Forma úhrady byla dvojitá, buď srážela daň přímo instituce, která rentu vyplácela nebo byla daň vyměřena na základě přiznání (*fasse*), jež podával poplatník bernímu úřadu.

Na úrokové dani, přesněji na její výši, se opět podepsalo válečné období. Již dvakrát zmíněné nařízení císaře, o stanovení přírážek k předcházejícím daním, neopomnělo rentovou daň a stanovilo ji přírážku ve výši 100 %.¹⁶³

- Předmětem daně byly renty, šlo o příjmy jejichž zdrojem nebylo přímé přičinění poplatníka, aby tyto pozitivky z věcí či práv podléhaly rentové dani, nesměly být předmětem jiné daně.

---

¹⁶¹ K tomu viz. FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 100-101.

¹⁶² § 124 zák. č. 220/1896 ř. z.

¹⁶³ Stanovena čl. 1 §1 č. 4 císařského nařízení ze dne 28. srpna 1916 ř. z. čís. 280.

- Osvobozeny byly renty, jejichž poskytování naplňovalo právem privilegovaný účel. Nezatíženo rentovou daní tak bylo poskytování výživného, úroky poskytované státem¹⁶⁴, resp. panovníkem, úroky státních dluhopisů, a jestliže byly renty plynoucí ze zahraničí zdaněny již tam, tak dani též nepodléhaly.
- Subjektem daně byl příjemce renty na území Rakouska, kterým mohla být jak fyzická, tak právnická osoba.
- Osvobozeny od rentové daně byly též některé specifické osoby jakožto příjemci. Kromě osvobození státu, zemí a veřejně prospěšných organizací, byli osvobozeni všichni, jejichž celkový roční příjem nedosahoval 1600 K.¹⁶⁵
- Sazba daně byla rozličná podle zdroje, ze kterého renta příjemci plynula. Nejnižší sazbou, jež činila 0,5 %, byl zatížen úrok ze zástavních listů zemských úvěrních ústavů, 1,5 % sazba zatěžovala úroky z vkladů, 3 % byl nucen odvést propachtovatel z příjmu za propachtovanou živnost a 10 % činila sazba daně z úroků veřejných půjček. Všechny ostatní renty byly daněny 2 % sazbou.¹⁶⁶

3.2.6 Daň z příjmu

Daň z příjmu nebyla v době svého vzniku tak důležitým příjmem veřejného rozpočtu jako je tomu dnes. Už její legislativní zařazení ve čtvrté hlavě zákona o osobních daních přímých, svědčí o jistém doplňkovém charakteru daně. Význam, který má daň v dnešních dnech získala daň z příjmu až postupem doby a dalšími změnami v daňové soustavě.

Důchodová daň se též platila dvakrát ročně a ve stejných termínech jako daně předchozí. U zaměstnanců veřejných byla daň strhávána už při výplatě mzdy, na rozdíl od jiných osob, kterým musela být výše daně stanovena zvlášť a o daňové povinnosti byli vyrozuměni platebním rozkazem.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Dividendy poskytované Rakousko – Uherskou bankou byly osvobozeny od rentové daně dle zákona č. 157/1911 ř. z. ze dne 8. srpna 1911.

¹⁶⁵ § 125 uvádí celkem 15 případů osvobození od rentové daně.

¹⁶⁶ NEVŠÍMAL, A. V., Jaké a jak veliké jsou nové daně, Praha 1897, s. II.

¹⁶⁷ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 103.

Při stanovení výše daně z příjmu byla stanovena zvýhodnění, z nichž některá vykazují poměrně moderní prvky a podobné prvky, snižující zatížení poplatníků, můžeme najít i v konstrukci dnešních daní. Například při nedosažení výše příjmu 2400 K ročně, bylo možno snížit daň o jeden stupeň (viz níže) za každou další osobu bez samostatných příjmů v domácnosti, nepočítaje za takovou osobu manželku. Dalším příkladem může být možnost snížení daně o tři, v některých případech i více, stupňů nebo úplné osvobození od daně z příjmů, v případech výživy postižených dětí, trvalé nemoci, zvláštní nehody a jiných vyjmenovaných situacích.¹⁶⁸

Platila-li se důchodová daň z částky do 1600 K užilo se zvláštní rozdělení do stupňů. Do 1200 K byl stupeň stanoven vždy po 50 K a za každý jeden byla stanovena daň 30 haléřů. V rozmezí od 1200 do 1400 K bylo nutno odvést 80 h za každých 50 K příjmu a od 1400 do 1600 K činila daň 1 K 20 h za každých sto korun.¹⁶⁹

K dani z příjmu byly též stanoveny přírážky. Jejich účelem však nebylo jen krytí nákladů státu na válku, nýbrž zavádění prvků daňové solidarity. Jednalo se o přírážky zvyšující daň tem poplatníkům, jež žili v domácnosti sami či pouze s jednou osobou a jejich roční důchod převyšoval 2400 K. Dobová terminologie mluví o *přirážce pro domácnosti méně zatížené*, lidově bývala přírážka označována jako *staromládenecká daň*. Výše přírážky činila buď 15 % daně z příjmu, pokud poplatník svou domácnost s nikým nesdílel a 10 % sdílel-li ji pouze s jednou osobou.¹⁷⁰

- Předmětem daně byl příjem poplatníka, pokud nepodléhal některé z výše uvedených daní. Cílem bylo zdanění příjmů, které plynou z činnosti vykonávané na území Předlitavska, případně jeho obyvatelům, či nebyl-li příjem cizinců daněn v jejich domovském státě.
- Subjektem daně z příjmu byli všichni občané.
- Osvobození od daně byli některé osoby, na základě různých kritérií, předně byl osvobozen císař, diplomaté cizích států nebo osoby s ročním příjmem nepřevyšujícím 1200 K, resp. od roku 1914 částku 1600 K.
- Základ daně, tedy zjištěnou částku, z níž byla, za pomoci sazby, určena výsledná daň, byl očištěn o režijní náklady domácnosti, pojistného

---

¹⁶⁸ K tomu viz. DRACHOVSKÝ. 1918 op. cit. s. 33-41.

¹⁶⁹ Ibid. s. 37.

¹⁷⁰ § 172a zákona číslo 13/1914 ř. z.

a u nižších příjmových skupin obyvatel o srážky na děti. Jestliže však byla daněna jedno či dvoučlenná domácnost, byl základ zvyšován o deset, resp. o patnáct procent u jednočlenné domácnosti.

- Sazba daně z příjmu byla pevná a progresivní. Poplatníci byly podle výše příjmů rozděleni do několika desítek tříd, přičemž pro každou třídu byla stanovena částka daně. Ta se pohybovala od 3,60 zlatých až po 4650 zlatých, přičemž nejméně platili lidé s příjmem 600-625 zlatých, na opačné straně škály byli poplatníci s příjmy od 100 do 105 tisíc zlatých.¹⁷¹

3.2.7 Daň z vyššího služného

Daň z vyššího služného byla jakýmsi poddruhem daně z příjmu. Zařazena byla totiž v hlavě čtvrté zákona č. 220/1896 ř. z., tedy hned za úpravou daně z příjmu. Jejím účelem bylo zvláštní, přísnější zdanění osob, jejichž příjmy plynuly z vymezených zdrojů a převyšovaly určenou hranici. Její zavedení znamenalo další krok v uplatnění principu solidarity v daňové oblasti. Svou konstrukcí byla tato daň progresivní.

Roku 1914 byla upravena tzv. *dávka tantiémová*.¹⁷² Dávka postihovala příjmy vyplácené osobám ve služebním postavení a pouze v tom rozsahu, ve kterém překročily hranici 5000 K, vyplácené od jedné společnosti. Postihnuty byly příjmy členů volených orgánů akciových a komanditních společností. Sazba této dávky činila 10 %. Označení dávka, není náhodné, ale je výsledkem záměru zákonodárce. Jelikož se nejednalo o daň, nemohly k ní být stanoveny zemské, ani autonomní, přírážky.

Ani tato skutečnost však nezabránila nařízení 280/1916 ř. z., stanovit i této dani, válečnou přírážku. Ta pro tantiémy, splatné po 31. prosinci 1916, činila 100 %.¹⁷³

- Předmětem daně byl plat zaměstnance státní či soukromé služby, jestliže převyšoval částku 4000 zlatých, či v pozdější úpravě 6400 korun.
- Subjektem daně, jak vyplývá z výše uvedeného, byl zaměstnanec v soukromé či státní službě.

---

¹⁷¹ Podrobné rozdělení v DRACHOVSKÝ. 1918 op. cit. s. 35-37.

¹⁷² Čl. 3 zákona 13/1914 ř. z. a ministerské nařízení 63/1914 ř. z. ze dne 18. března 1914.

¹⁷³ DRACHOVSKÝ. 1918 op. cit. s. 41-42.

- Sazba daně byla poměrná, poplatníci byli rozdělováni do 9 tříd a každé této třídě odpovídala zvláštní míra zdanění, sazba byla odstupňována v rozmezí 0,4 % až 6 %.¹⁷⁴

3.3 *Nepřímé daně*

Podle všeobecně uznávané kategorizace daní, jak je uvedena v kapitole 3.1, jsou nepřímé daně druhou hlavní skupinou daní, které jsou obvykle uvalovány ve většině států. Od přímých daní se liší hned v několika ohledech. V dobové literatuře nacházíme obecnou definici nepřímých daní. U Bráfa se dočteme, že nepřímé daně jsou všechny ty „jež stíhají jednotlivce jen u příležitosti určitých upotřebení jmění.“¹⁷⁵

Postihované osoby byly nuceny platit za daněmi zatížené zboží větší cenu, než jakou by platily v případě neexistence daně. Daňové zatížení konkrétního zboží bylo se totiž promítlo v ceně každého zatíženého výrobku, i když kupující nepřicházel do styku s berními orgány, byl osobou, jejíž majetek byl daní zatížen. Tomu odpovídá rozdělení osob v souvislosti s daněmi na plátce a poplatníky. U přímých daní byla plátcem i poplatníkem zpravidla tatáž osoba.

Právní úprava nepřímých daní se, na rozdíl od daní přímých, za trvání monarchie nedočkala sjednocujícího předpisu. Lze tedy beze sporu říci, že materie nepřímých daní byla nepřehledná a komplikovaná. Její rozsáhlost měla též za následek zkomplikování a zastarání celé soustavy nepřímých daní.

O předmětech jednotlivých spotřebních daní, lze obecně říci, že jde o typicky o předměty osobní spotřeby. Tyto předměty lze samozřejmě dělit podle několika kritérií. Typickým je dělení hmotné statky a služby. Hmotné statky dělila pak nauka na *statky sloužící trvalému užívání a předměty, jejichž substance jediným aktem spotřebním se ruší.*

¹⁷⁶

3.3.1 **Cla**

Celní poplatky jsou definovány jako dávky vybírané státem při přechodu zboží přes celní hranici.¹⁷⁷ Tyto poplatky nejsou samoučelné, mají důležitou ekonomickou

¹⁷⁴ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 103.

¹⁷⁵ BRÁF. 1915 op. cit. s. 196.

¹⁷⁶ K tomu více BRÁF. 1915 op. cit. s. 198-199.

¹⁷⁷ <https://www.celnisprava.cz/cz/clo/Stranky/default.aspx>

a politickou funkci. Stát nebo uskupení států využívá celní poplatky, jako jednu z forem nepřímého zdanění, aby ovlivnil obchodování s určitým druhem zboží. Proto bylo nastavení systému velmi citlivou zahraničně-politickou otázkou. Pokud cizí stát upřednostňoval lodě třetích států před rakouskými, při dovozu zboží z tohoto státu do rakouské monarchie bylo možno užít celní odvetná opatření.

O tom stanoví článek IV. zákona č. 20/1906 ř. z. o celní sazbě následovně: „*Zboží, které přichází ze státův, jež by nakládali s rakouskými a uherskými loděmi nebo se zbožím rakouského a uherského původu na jakýkoliv způsob nepříznivěji než s loděmi a zbožím ze státův jiných, může se, byvši odtud přivezeno, podrobiti kromě cla v sazbě obsaženého přírážce až do 200 procent tohoto cla, nebo až do výše plné ceny obchodní došlého zboží a, jestli zboží v sazbě za cla prosté vyznačeno, specifickému clu až do 100 procent obchodní ceny zboží.*“

Úprava procesního celního práva spočívala v celním a monopolním řádu z roku 1835, upraveném instrukcí z roku 1853. Nový celní zákon, publikovaný pod číslem 20/1906 ř. z., obsahoval jak procesní, tak hmotnou úpravu.

Kritériem dělení celních poplatků je nejčastěji směr přechodu zboží přes státní hranici, cla se proto dělí na vývozní a dovozní. Stát buď chrání dovozním clem domácí producenty před zahraničním zbožím nebo se snaží profitovat z obchodní činnosti domácích producentů, kteří zboží prodávají do ciziny. Postupem času, přestala být existence některých celních poplatků obhajitelná¹⁷⁸ a zbyla pouze cla postihující importované zboží a clo finanční, jež bylo ve skutečnosti daní spotřební. Mezi cla byly, dávky vybírané touto zvláštní daní, zařazena pro techniku zdanění.¹⁷⁹

- Předmět cla byl upraven takto: „*Jsou z cizozemsku přiváženo, každé zboží povinno jest clem, pokud výslovně za cla prosté není vytknuto, a podrobuje se tomu clu, které jest příležití v dovozní sazbě celní pro sazební číslo, k němuž zboží přináleží, předepsáno.*“¹⁸⁰
- Osvobozeny od cla mohly být komodity jichž byl v zemi aktuálně nedostatek, o takovém osvobození rozhodovala vláda.
- Subjektem cla byla osoba zboží vyvážející či dovážející.

---

¹⁷⁸ Např. cla vývozní jako pozůstatek merkantilistických snah, nebo cla průvozní.

¹⁷⁹ K tomu více BRÁF. 1915 op. cit. 212-215.

¹⁸⁰ Čl. 2 odst. 1 zákona č. 20/1906 ř. z. o celní sazbě.

- Sazba byla určována podle druhu zboží, každá komodita náležela do některé z jednapadesáti tříd celního sazebníku, a té byla přiřazena konkrétní sazba.

3.3.2 Další nepřímé daně

3.3.2.1 Potravní daň

V minulosti již fungující dávkou byl tzv. akcíz, neboli potravní daň na čáře, kterým bylo zatíženo zboží přivážené do měst za účelem spotřeby. Před vznikem Československa platila právní úprava patentu č. 74/1829 sb. z. s. Daň byla vybírána od obchodníků, formou propachtování práva daň vybírat¹⁸¹, o tomto způsobu daně již bylo pojednáno výše.

- Předmětem daně bylo tuzemské zboží dovážené do měst za účelem spotřeby, u kterého povinnost platit potravní daň stanovil akcízový patent.

3.3.2.2 Cukerní daň¹⁸²

Právní úprava danění cukru a dalších poplatků s cukrem spojených, především celních, poskytovala značnou ochranu tuzemským producentům této strategické potravin. Další podpora cukrovarnictví spočívala v osvobození od placení cukerní daně ve stanovených případech. Důležitým ochranným opatřením byla též cla, uvalená na dovážený cukr. Jednalo se poměrně vysoká cla, což bylo způsobeno jejich funkcí, jelikož měla zamezit dovozu cukru do zemí rakouského mocnářství a tím podpořit domácí produkci.

Cukerní daň byla zavedena v roce 1849, dokonalejší úpravu však přinesl až zákon č. 97/1888 ř. z. Následovaly ovšem další novely¹⁸³, které znamenaly především zvyšování sazby cukerní daně. Na množství vydané legislativy je tedy možno pozorovat, že cukrovarnictví bylo ve své době velmi důležitým odvětvím průmyslu a stát se snažil vytvořit dobré podmínky pro jeho rozvoj, ale též z výnosů cukrovarníků profitovat.¹⁸⁴

- Předmětem daně byly vyjmenované druhy cukru, o nich stanoví v úvodu § 1 zákona č. 97/1888 ř. z. takto: „*Všeliký cukr, jenž ze surovin nebo ze*

¹⁸¹ S výjimkou Vídně, kde tuto činnost vykonával stát.

¹⁸² FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 106-107.

¹⁸³ Přehled novel in DRACHOVSKÝ. 1921 op. cit. s. 89-90.

¹⁸⁴ Ke změnám cukerní daně ve válečném období též DRACHOVSKÝ. 1918 op. cit. s. 43-44.

zbytků dřívější cukerní výroby se dobude, podroben jest dle následujících ustanovení dani spotřební.“

- Osvobozen od daně byl cukr vyvážený do zahraničí, cukr denaturovaný, a tudíž nepoživatelný a cukr pro krmné účely
- Subjektem cukerní daně byla osoba cukr uvádějící do volného oběhu
- Sazba daně závisela na druhu a množství cukru, nejpoužívanější řepný cukr byl, v roce 1903, daněn 38 K za metrický cent. Sazby z roku 1888 byly v §1 odst. 1 a 2 zákona o dani z cukru upraveny takto: *„Řepový cukr a všecken cukr stejného druhu (třtinový cukr) v každém stupni čistoty, vyjímaje jedině syrop k lidskému požívání nezpůsobilý, ze 100 kilogrammů netto 11. zl. a cukr jiného druhu pevný 3 zl. a tekutý 1 zl.“*

3.3.2.3 Lihová daň

Daň z alkoholu byla komplexněji upravena až roku 1829, tehdy začalo danění dováženého lihu do měst a prodej alkoholických nápojů na venkově. Počáteční úprava však nebyla dokonalá, a tak docházelo k postupným změnám způsobu danění. Od roku 1835 byl líh daněn při již při výrobě, později našly uplatnění přístroje umožňující přesnější měření obsahu čistého alkoholu v konečném produktu.

Opravdu komplexní právní úprava daně z alkoholu však byla přijata až zákonem číslo 95/1888 ř. z. o clu z pálených lihovin, o dani z kořalky a z výroby lisovaného droždí, jež spojena jest s pálením kořalky. K dalším dílčím změnám však docházelo i v pozdější době, především v prvním roce První světové války¹⁸⁵. Tehdy byla poprvé přírážkou zvýšena daň z lihu.¹⁸⁶ První zvýšení přineslo více financí zemským fondům, výnosy ze zbylých čtyř přírážek plynuly výhradně do kasy státní.¹⁸⁷

- Předmětem lihové daně byl vyráběný líh dle § 2a: *„Kořalka, uvnitř celní hranice vyrobená, podrobena jest dani, která podle různých lihovarů, v nichž výroba se děje, zapravena býti má, a to buď jako výrobní daň při výrobě nebo jako konsumní daň při přechodu kořalky z úřední kontroly do volného obchodu.“*

¹⁸⁵ K tomu více in: DRACHOVSKÝ. 1921 op. cit. s. 91-92.

¹⁸⁶ Zvýšení od 1. února 1914 na 1 K 40 h, resp. 1 K 60 h, od 1. července 1915 zvýšena na 1 K 60 h, resp. 1 K 80 h, od 9. listopadu 1915 nárůst na 2 K, resp. 2 K 20 h, od 20. února 1916 na 2 K 40 h, resp. 2 K 60 h, a poslední zvýšení od 12. dubna 1917 na konečných 3 K 80 h, resp. 4 K.

¹⁸⁷ DRACHOVSKÝ. 1918 op. cit. s. 44-47.

- Subjektem daně byly lihovary, byla však stanovena řada výjimek osvobozující lihovary, které produkovaly líh k vyjmenovaným účelům.
- Osvobozeny byly malé lihovary, produkující alkohol pouze pro domácí spotřebu, vědecké účely a denaturovaný líh.¹⁸⁸
- Stanovení sazby daně záviselo na typu lihovaru, produkční lihovary odváděly daň podle stupně alkoholu v konečném produktu. Konzumní lihovary byly daněny dle množství alkoholu uvedeného na trh. Do roku 1914 činila sazba 90 h, resp. 1 K 10 h za hektolitr alkoholu, poté byla několikrát zvýšena a v dubnu 1917 činila již 3 K 80 h, resp. 4 K. První sazbu stanovil §2a takto: „*Výrobní daň činí 35 krejcarů z každého hektolitrů a z každého stupně alkoholového podle předepsaného stodílného lihoměru (hektolitrový stupeň alkoholu = litr alkoholu).*“

3.3.2.4 Pivní daň

Danění piva sahá daleko do historie českého státu, jelikož vaření piva bylo velmi rozšířenou a výdělečnou činností. Skýtalo tak pro stát vhodný zdroj daňových příjmů. Nejinak tomu bylo i v 19. století.

V této době se správa daně řídila poměrně starým patentem o mimořádné dani nápojové, tedy předpisem z roku 1729. I ten se však dočkal změn, které přinesl patent roku 1858. Úplně nová úprava však přichází ve stejné době, jako je tomu ve velké části výše uvedených daní, a to na samém konci století, přesněji roku 1899. Zdanění veškerého piva vyrobeného na českém území zakotvil první díl císařského nařízení o změně nepřímých dávek a cla.¹⁸⁹

Jako nezajímavou určitě nemůžeme označit konstrukci odpovědnosti za řádné hlášení výstavu piva pro účely jeho řádného zdanění. Jestliže totiž došlo ke zjištění rozporu mezi přiznaným a skutečně vyrobeným množstvím, případně byl zjištěn rozdíl v jakosti, která měla vliv na výši daně, případně byl-li zjištěn jakýkoli jiný nedostatek v placení pivní daně výrobcem, musel rozdíl na dani doplatit správce pivovaru. Pokud jde o postavení sládků, byl vůči finančnímu úřadu v pozici ručitele. Zákon č. 120/1899 ř. z.

---

¹⁸⁸ Při denaturaci je vyrobený líh smíchán s látkou znemožňující užití lihu ke konzumaci a lze jej tedy využít pouze k technickým účelům.

¹⁸⁹ Císařské nařízení č. 120/1899 ř. z.

v § 2 o nich stanovil takto: „Zapřaviti daň z piva jest povinen sládek a při zkrácení důchodku správce pivovaru za bezprostředního ručení sládkova.“

Zajímavostí bylo omezení práva na soudní přezkum ve věcech pivní daně. Ten byl vyloučen přímo zákonem o dani z piva, přesněji ustanovením § 3, který zněl takto: „Ani o otázce, zdali má býti daň z piva placena, ani o její výměře nemá místa řízení před řádnými soudy.“

Válečné období přineslo změny i do oblasti vaření piva. Předmětem mnohých úprav, byla omezení výroby piva, využívání kapacit pivovarů pro jiné hospodářské účely a podobně. Zpřísněná kontrola se dotkla i pivních náhražek.¹⁹⁰ Za provádění těchto povinných kontrol se platil tzv. *kontrolní poplatek*. Jeho sazba byla stanovena na 2 K za hektolitr, bez přihlídnutí ke kvalitě produktu.¹⁹¹

- Předmětem daně pivo vyrobené pivo, resp. stupeň extraktu mladiny v každém hektolitr.
- Subjektem daně byly sládci, při zkrácení daně správce pivovaru a sládek byl v takovém případě ručitelem.
- Menším pivovarům byla poskytována sleva na dani.
- Sazba daně byla pevná, za jeden stupeň výtažku mladiny a hektolitr. V roce 1899 činila sazba 34 haléřů za stupeň v hektolitr piva.

3.3.2.5 Petrolejová daň¹⁹²

Petrolejová daň bývá v literatuře řazena k tzv. mladší generaci spotřebních daní. Příčinou tohoto zařazení je rozvoj užívání petroleje, resp. i jiných produktů zatížených petrolejovou daní, především benzínu, až v pozdější době.

S příchodem nových spotřebních produktů, hledal stát i nové zdroje příjmů. Skutečnost, že nová komodita se stane velmi žádanou a hojně využívanou, však není jasný hned nebo po krátké době jejího uvedení na trh. Například pro výše zmíněný benzin platilo osvobození od minerální daně, pokud byl použit jako pohonná látka. V pozdější době, kdy se vlastnictví automobilu stávalo dostupnější pro stále širší okruh osob, bylo osvobození od nové spotřební daně pro benzin spalovaný automobily zrušeno.

---

¹⁹⁰ Upraveno nařízením č. 320/1917 ř. z. ze dne 28. července 1917.

¹⁹¹ K tomu a sazbě pivní daně v roce 1916 viz. DRACHOVSKÝ. 1918 op. cit. s. 47-49.

¹⁹² FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 109.

Jako samostatnou daň, lze petrolejovou daň označovat od roku 1882, kdy její podobu zakotvila zvláštní právní úprava, přesněji 55/1882 ř. z. o spotřební minerální dani. V době před přijetím speciálního zákona byly minerální oleje daněny v rámci cla. Ani této dani se nevyhnuly novelizace, kromě změn z roku 1903, bylo zásadní, že došlo, k již zmíněnému, zrušení osvobození benzínu, pokud byl použit jako pohonná látka. K tomu však došlo až po rozpadu rakouské monarchie, v roce 1919.

- Předmětem daně byl petrolej řidší než 830 stupňů.¹⁹³
- Osvobozen byl benzin pro průmyslové účely, užívaný jako rozpouštědlo nebo benzin exportní.
- Subjektem petrolejové daně byl výrobce dané minerální látky.
- Sazba byla pevná, stanovená za jeden hektolitr čistého petroleje. Na začátku 20. století činila 13 K za hektolitr.

3.3.2.6 Potravní daň z masa spotřebovaného mimo města uzavřená

Kořeny této potravní daně sahají hlouběji než do 19. století. Však právní úprava v tomto období vzniklá sjednotila úpravu a zdokonalila správu této daně stanovením jasných pravidel danění. Základní úprava daně vznikla vydáním patentu 25. května 1829, ten znamenal první krok ke zdokonalení konstrukce a správy daně. Další úprava následovala až v roce 1877 a obsahoval ji zákon č. 60 ř. z. z toho roku.

S potravní daní z masa spotřebovaného na venkově souvisí též téma obecních poplatků. Každá obec totiž mohla požadovat placení samosprávného poplatku spojeného s dovážením masa na své území. Taková povinnost se poté týkala každého, kdo do obce maso dovážel, případně prováděl porážku dobytka, nebo ten pro nějž bylo maso dováženo či poráženo. Stanovení takového poplatku bylo tedy projevem samosprávy každé obce, jelikož se jednalo o poplatek fakultativní, a tudíž vůbec nemusel být ukládán.¹⁹⁴

Výběr masné daně nese prvky profesionalizace a etatizace, když je postupně opouštěn výběr daně pachtýři a přesouvá se do státní režie. Dalšími změnami této daně, je stanovení osvobození od ní, v případech tzv. porážek z nouze. Ty byly upraveny zákonem 151/1913 ř. z. ze dne 6. července 1913. Zde byly též stanoveny zákazy, jejichž

---

¹⁹³ Podle novelizované úpravy řidší než 880 stupňů.

¹⁹⁴ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 109-110.

dodržení bylo podmínkou osvobození od daně, šlo především o zákaz prodeje masa poraženého z nouze.¹⁹⁵

- Předmětem daně byla produkce syrového masa určeného ke spotřebě mimo velká města.
- Subjektem daně byla osoba maso opatřující, tedy ten, kdo porážel dobytek, dovážel maso, prodával ho nebo byl objednatelem některé takové služby.
- Sazba daně závisela na počtu kusů porážených zvířat či hmotnosti dováženého masa, které bylo, dle druhu, rozděleno do sedmi kategorií. Dalším kritériem ovlivňujícím konečnou výši daně byla velikost obce, do níž bylo dováženo či v níž bylo poráženo. Obce byly rozděleny do tří skupin, nejnižší daň byla placena v obci do 10 000 obyvatel, v druhé skupině byly obce s 10 až 20 tisíci obyvateli a nejvyšší daň byla vybírána za obce s více než 20 tisíci obyvateli.

3.3.2.7 Potravní daň z vína spotřebovaného na venkově¹⁹⁶

Stejně jako předchozí daň, byla potravní daň z vína spotřebovaného na venkově starší, než její právní úprava z 19. století. Daň z vína byla upravena společně s potravní daní z masa spotřebovaného mimo velká města, výše zmíněným patentem z roku 1829. Vlastní a dokonalejší úpravy se však dočkala dříve, než daň z masa.

Moderní úprava daně z vína byla obsažena v zákoně 84/1875 ř. z. a byla o dva roky starší než novelizace potravní daně z masa. Jedním z moderních prvků správy daně, bylo též opouštění modelu výběru daně tzv. sjednáním nebo pachtem.

Další změny přinesl zákon č. 40/1914 ř. z., když zavedl zdanění šumivých vín. Daň se vybírala dle objemu lahve, v níž se víno přepravovalo. Zákon též upravoval možnosti osvobození od daně, např. šlo-li o dovážení vína na zkoušku. Dále byly upraveny pokuty za nedodržení stanovených povinností, jednak výše pokut či uložení propadnutí vína, aniž bylo vedeno trestní řízení.

- Předmětem daně bylo víno, vinné a ovocné mošty.
- Subjektem byl každý, kdo víno či mošty prodával.

---

¹⁹⁵ K tomu DRACHOVSKÝ. 1918 op. cit. s. 50-51.

¹⁹⁶ DRACHOVSKÝ. 1918 op. cit. s. 49-51.

- Sazba daně byla rozdílná pro každý druh předmětu daně. Stanovena byla jako pevná, za každý litr tekutiny. Za jeden litr vína bylo odváděno 5 K 94 haléřů, za litr vinného moštu tři čtvrtiny této částky a za litr jiného ovocného moštu činila daň 1 K 48 haléřů.

3.4 *Poplatky a některé daně se zvláštním postavením*¹⁹⁷

Nejen dávky označené jako „daně“, ale i jiné platební povinnosti obyvatelstva měly v minulosti povahu daní. Nejčastěji se jednalo o poplatky. Souhrnným pramenem právní úpravy poplatků byl tzv. *poplatkový zákon* vydaný pod číslem 50/1850 ř. z., i když některé poplatky či daně byly zavedeny do rakouského práva již dříve. Takovým případem byla existence *daň dědické, darovací dávky a daňového (někdy též poplatkový) ekvivalentu*. Poněkud rozdílný charakter měly poplatky spojené s právními úkony, typickým příkladem byly poplatky za zápis do veřejných knih.¹⁹⁸

3.4.1 **Dědická daň**

Jak bylo zmíněno výše, dědická daň existovala v právním řádu platném na našem území, již před přijetím poplatkového zákona. Zavedena byla již patentem roku 1759, společně s daní darovací a daňovým ekvivalentem. Úřední název, nového zdroje příjmů státní kasy, byl *poplatek za převod jmění pro případ smrti*. Dvorská kancelář tehdy určila míru zdanění pozůstalosti, sazba se pohybovala mezi 5-10 %, o případném odvolání rozhodovala kancelář sama.

Změna právní úpravy nastala s přijetím poplatkového zákona, který daň zařadil mezi tzv. *obohacovací poplatky*. Společně s dědickou daní, tak byl upraven darovací poplatek a poplatkový ekvivalent, ten sloužil k ukládání daní právnickým osobám, kterým nebyla ukládána běžná daň či poplatek.

- Předmětem bylo dědictví, odkazy, darování mortis causa a darování mezi živými, jestliže bylo učiněno tři měsíce před smrtí zůstavitele.
- Osvobozeny od dědického poplatku byly movité věci s hodnotou nepřevyšující 400 K.
- Subjektem poplatku byl, analogicky dle předmětu, dědic, odkazovník a obdarovaný.

¹⁹⁷ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 112-113.

¹⁹⁸ K řadě dalších poplatků a škálovému rozdělení viz. DRACHOVSKÝ. 1918 op. cit. s. 51 a násl.

- Osvobozen byl císař a jeho rodina, stát, veřejné ústavy a fondy, diplomaté, darování na válečnou péči a Červenému kříži a pozůstalí po účastnících války v případě pozůstalosti do hodnoty 20 000 K.
- Slevou na dani byly zvýhodněny nezletilé děti, a to v závislosti na počtu let zbývajících jim do na bytí zletilosti. Nemajetné vdovy platily pouze polovinu výše běžného poplatku. Pozůstalí po účastnících války z pozůstalosti do hodnoty 50 000 K byli povinni odvést čtvrtinu daně.
- Sazba daně byla konstruována jako poměrná a progresivní. Výše sazby závisela na zařazení dědice do jedné ze tří dědických tříd. Rozdělování dědiců se řídilo stupněm příbuzenství k zůstaviteli. Do první třídy patřil manžel a příbuzní v přímé linii, druhá třída byla vyhrazena pro sourozence zůstavitele a jejich děti. Třetí třídu dědiců tvořili všichni ostatní dědicové. Sazby byly stanoveny procentně, a to 1 % pro první, 4 % pro druhou a 8 % pro třetí třídu dědiců.¹⁹⁹

3.4.2 Nová úprava poplatků

Daně nebyly po většinu své existence jediným zdrojem příjmů pokladen panovníků či státu. Podobně důležitou roli zastávali též poplatky. Jak bylo uvedeno výše, někdy se lišily od daně, jak ji chápeme dnes, jen formálně, jindy však byly rozdíly podstatné.

Právní úprava poplatků byla na počátku své existence velmi roztržštěná a nedokonalá, ostatně tomu tak bylo v převážném množství případů nové právní úpravy. S postupujícím rozvojem státního aparátu a jeho stoupající profesionality, vznikají i právní předpisy v nesporně vyšší kvalitě, které právní řád státu činí přehlednějším a logicky uspořádaným. Jako příklad takových předpisů lze uvést Všeobecný taxovní řád pro sporné soudní řízení z roku 1781, Všeobecný taxovní řád pro nesporné soudní řízení, jenž je o šest let mladší a další předpisy, které upravovaly souhrnně vymezenou problematiku. Tím však vydávání kvalitnějších předpisů neskončilo a pokračovalo i v pozdější době. Snad největší změnu poplatků za Rakouska přinesl tzv. kolkový a taxovní patent č. 404/1840 Sb. z. s., jenž jednotně upravil poplatky soudní, správní,

---

¹⁹⁹ DRACHOVSKÝ. 1918 op. cit. s. 51 a násl.

komorní, a ještě řadu dalších.²⁰⁰ Jeho novelizaci přinesl za nedlouho poplatkový patent, tedy zákon 50/1850 ř. z.

Dalším trendem v oblasti poplatků, který lze vyzorovat, bylo posilování role státu, spočívající v určení státu jako příjemce převážné části prostředků vybraných skrze poplatky. Byl tedy postupně opouštěn princip výběru poplatků jako výhradního zdroje příjmů úředníků spravujících určitou agendu. To ovšem neznamená, že se tak stalo u všech vybíraných tax.²⁰¹ Každé osobě, která právně jednala tak, jak předpokládal jakýkoli zákon upravující poplatky, nahlásit příslušnému úřadu toto jednání a zaplatit stanovený poplatek. Úřad tím ovšem nebyl zbaven povinnosti vyhledávat všechna jednání, jež mají být zpoplatněna. Ve složitějších případech též úřad sám vyrozuměl povinného o nutnosti zaplatit poplatek platebním rozkazem.²⁰²

3.5 Státní správa daní

Jak vyplývá z výše uvedených informací, 19. století bylo pro habsburskou monarchii, v oblasti daní, obdobím velkých změn. Nejednalo se pouze o změny daní samotných, ale o rozsáhlé reformy celého berního aparátu. Tyto změny se jeví jako nutné, když stát na financování svých aktivit spotřebovává stále více peněz.

Zavádění nových daní a zdokonalování správy těch stávajících, si vyžádalo zřízení profesionálních úřadů. Soustava berních úřadů měla moderní koncepci, která reálně umožnila uplatňovat práva poplatníků. Ta mohla být uplatňována u zemských odvolacích komisí, podáním odůvodněných odvolání proti rozhodnutím okresních ukládacích komisí.

Způsob, jakým byly jednotlivé daně spravovány, a které instituce jejich agendu vedly, závisel na konkrétní dani. Bez povšimnutí by též neměla zůstat skutečnost, že sami poplatníci byli zastoupeni v berních orgánech, jedná se o tzv. laický prvek. K zastoupení poplatníků v berních orgánech však nedocházelo zdaleka u všech daní a na všech úrovních správy. Laiky můžeme najít pouze v okresních ukládacích komisích a v druhé instanci, tedy u zemské odvolací komise, pokud se jednalo o správu všeobecné výdělkové

---

²⁰⁰ K tomu více in: FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 112.

²⁰¹ Například poplatky spojené s vysokoškolským studiem spolufinancovaly úředníky i v období Československé republiky.

²⁰² DRACHOVSKÝ. 1921 op. cit. s. 94 a násl.

daně či daně z příjmu. Tedy u daní, pro které bylo užíváno pouze dvoustupňové správní řízení.

Ostatní daně byly spravovány třístupňovou soustavou orgánů, ale řízení před nimi probíhalo jako dvojinstanční. Ovšem nejednalo se o jednu soustavu, tvořenou stejnými orgány pro všechny daně. Správu přímých daní v první instanci zajišťovaly berní referáty okresních hejtmanství, pokud šlo o správu daní na venkově. Ve městech byly příslušnými orgány referáty berní správy a berní inspektoři zajišťovali správu daní v hlavních městech zemí. U nepřímých daní rozhodovala v prvním stupni okresní finanční ředitelství, agendu cel pak spravovala okresní celní ředitelství.²⁰³

Druhou instancí, k níž směřovala odvolání proti rozhodnutí první instance ve věcech přímých daní, byla zemská finanční komise. Orgánem příslušným k projednání opravných prostředků v oblasti nepřímých daní, bylo ve všech případech ministerstvo financí ve Vídni. To bylo sice, dle hierarchie, třetím stupněm soustavy, ale jak bylo uvedeno výše, řízení o nepřímých daních bylo též pouze dvojinstanční.²⁰⁴

Kromě případů, u nichž to přímo *expressis verbis* vyloučeno, bylo možno, po skončení správního řízení, napadnout rozhodnutí berní správy²⁰⁵ stížností u Nejvyššího správního soudu. Dalšími orgány podílejícími se na správě daní byla též finanční prokuratura nebo specializovaní berní exekutoři.²⁰⁶

Procesní úprava daňového řízení se však dočkala souhrnné úpravy pouze z části. Základem správy daní byl správní řád, resp. instituty a zásady pozměňované tak, aby lépe vyhovovaly účelu a průběhu daňového řízení. Konkrétní ustanovení upravující řízení, bývaly obsaženy v předpisech upravujících jednotlivé daně. Jak bylo naznačeno výše, částečné zlepšení přinesl zákon číslo 220/1896 ř. z., o přímých daních osobních a jeho novela z roku 1914. Ovšem nebyla jím zavedena komplexní procesní úprava a řada používaných ustanovení byla i nadále obsažena v hmotněprávních předpisech.²⁰⁷

---

²⁰³ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 114.

²⁰⁴ FALADA – STARÝ. 2009 op. cit. s. 115.

²⁰⁵ Napadení u NSS bylo vyloučeno jednalo-li se cukerní, pivní, lihovou či petrolejovou daň a clo.

²⁰⁶ CHMELÍK, Milan. Vznik a vývoj daňové správy v Čechách. In: Daně. -- ISSN 1210-8103. -- Roč. 13, č. 11 (2005), s. 13-19.

²⁰⁷ BONĚK Václav. Z historie daňového řízení v českých zemích. Daně. 2002, roč. 10, č. 6, str. 2-6.

ZÁVĚR

Analýza daní a jiných povinností, odváděných vládnoucí třídě, v počátcích českého státu je poměrně náročnou disciplínou. Hlavním důvodem obtížnosti je existence poměrně malého množství pramenů, ze kterých by bylo možné čerpat informace. Zmínky o dávkách vrchnosti nacházíme jen v některých kronikách, letopisech či jiných pramenech, které zachycují události své doby povšechně. Z takových zdrojů je poté třeba vybírat jednotlivé zmínky a na jejich základě, někdy s nutností srovnání s úpravou v okolních zemích, můžeme poté restaurovat první daňovou soustavu. Pokud se ji budeme snažit popsat celou, bude se vždy jednat jen o větší či menší míru pravděpodobnosti, že soustava daní na našem území, vypadala tím nebo oním způsobem.

Pravděpodobně vůbec první vybranou daní, byla ta z obhospodařovaných pozemků. Daně však v počátcích státu nebyly jediným, a s ohledem na nerozvinuté finančnictví, ani nejdůležitějším zdrojem příjmů a výhod. Pro správu země se ukázaly být důležité spíše vykonávané práce a služby poskytované panovníkovi jeho poddanými, nebo získané válečné kořisti. Když se v pozdější době zvětšilo panovníkovo území natolik, že nemohl jeho správu vykonávat sám a musel je rozdělit mezi své nejbližší, počínají berně nabývat na důležitosti. Panovník tehdy přišel o přímé užitky z půdy a byl proto nucen vytvořit systém, který by mu zajistil dostatek příjmů na pokrytí, nejen vlastních, potřeb.

Klíčovým příjmem byla obecná berně (ze zemědělských pozemků), zvláštní berně a příjmy z královských regálů a monopolů. O tom, jak přesněji byly dávky koncipovány, nacházíme zprávy v královských listinách, privilegiích či královských reversech. V pozdější době nacházíme ucelenější pramen, a to berní rejstříky.

Stanovování berních povinností ve svých počátcích, ani zdaleka, nenaplnovalo požadavky kladené na dnešní právní předpisy a nerespektovali ani soudobé právní principy. Daně, na svém počátku, a ještě velmi dlouho poté, byly stanovovány tak, aby pokrývaly výdaje, které vznikaly *ad hoc*. Neplatila žádná rozpočtová pravidla a rozpočty se ani nesestavovaly. Každý obyvatel státu, tak nevěděl dne ani hodiny, kdy bude muset nějakou daň zaplatit.

Až s postupem doby, a to nejvíce v období habsburské vlády, se rozvíjela daňová soustava nejen, co do počtu daní, i když počet povinností vůči státu byl do té doby nevídaný, ale i co do ochrany jednotlivých poplatníků. Daně se nově stanovovaly

předvídatelně a pravidelně, což samo o sobě, bylo velkým krokem ve vývoji daňové soustavy.

Habsburkové, ve snaze mít vládu nad svým územím pevně v rukou, zaváděli řadu prvků posilujících roli státu, a to prakticky ve všech oblastech života. Absolutistická forma vlády si žádala velké množství financí. Bylo totiž nutné zajistit chod mnoha institucí, které měly za úkol udržovat pořádek a spravovat řadu záležitostí, o nichž to panovník stanovil. Nevyhnutelným důsledkem takové politiky, byla nutnost zavádění nových a reformy starých daní. Ilustrovat to lze na rozvoji nepřímých daní, typicky akcízů.

Dalším milníkem vývoje daní u nás, představovalo sestavování katastrů, jakožto soupisů půdy. V současné době je katastr nemovitostí chápán jako registr, jehož služby jsou důležité při správě věcných práv, především pak pro vlastnické právo k nemovitým věcem, které jsou do katastru zapisovány. To však nebyl původní účel katastru, kterým bylo vytvoření, pokud možné dokonale přesné, evidence všech pozemků za účelem vyměření daní. Tento krok se posléze ukázal jako přínosný pro výběr daní, i přes všechny obtíže, které byly s vypracováním všech pozemkových soupisů spojeny.

Zavedení nepřímého zdanění, se též ukázalo jako udržitelné, i přes některé vyložené nezdary v této oblasti. Asi největším z nich bylo zavedení Všeobecného akcízového řádu, zdanění, které zavedl, vyvolalo mezi obyvateli takový odpor, že po šesti letech byl řád zrušen.

Důležité změny nastaly též v oblasti normotvorby. Modernizace státu se projevila vymizením obyčejového práva a jeho náhradou, právem psaným. Stejně tak byly prováděny novely a kodifikace stávajících předpisů, netýkalo se však všech oblastí práva a na některé oblasti se nedostalo, ačkoli by si to zasloužily.

Nově upravované daně se staly lépe konstruovanými, počal převládat princip daňové spravedlnosti a jasný právní základ velmi zvýšil právní jistotu poplatníků. Spravedlivější daňový systém stojí na několika základních pilířích, mezi ně řadíme zavedení daně prostého minimálního příjmu nebo poměrnou sazbu daně. Dodnes diskutovaným prvkem, byla v 19. století hojně zaváděná, daňová progresse. Setkáváme se také s rozdělováním daní na přímé a nepřímé a právní předpisy daně odlišují striktně, ovšem faktické nepřímé zdanění mívá stále podobu jinak označovaných povinností, typicky poplatků, dávek či cel.

Na rozvoj habsburské daňové soustavy reagovala i finanční věda, která teoreticky rozdělovala daně a z dále se zabývala jejich konstrukcí a popisem. Snahou o kritické hodnocení a analýzu zavedených berní přispívala ke zlepšení nastavení finanční soustavy mocnářství a její poznatky byly přínosem i pro všechna následující období.

Ruku v ruce s psaným právem docházelo i ke změně způsobu publicity právních předpisů, jimiž se měli jeho občané řídit. V období středověku vznikaly převážně soukromé sbírky, posléze se stal garantem publicity předpisů tím, že je začal sám vydávat. Takovými sbírkami byly Sbírka zákonů soudních a Sbírka zákonů politických, jež existovaly vedle sebe a v roce 1850 byly nahrazeny říšským zákoníkem.

Stejně jako daně samotné, prošla zásadním vývojem také správa finančních povinností k státu. Od počátku státních útvarů, kdy výběr berní zajišťovaly správní hrady a u nich působící úředníci. Přes rozvinutější systém v období vlády Přemyslovců, kdy králi přímo podléhalo vrchní berní notářství a samotnou správu zajišťovaly notáři a kolektoři. Pro správu daně vzniknul nejvyšší berniční úřad, správní záležitosti německých lén mělo nově na starost hejtmanství pro ně založené zřejmě koncem 15. století.

Bez velkých změn fungoval výběr berní až do 16. století. Za zmínku stojí snad jen ustavení krajských komisí berníků za vlády Lucemburků. Právě na počátku vlády Habsburků vznikla devítičlenná komise, coby kontrolní orgán výběru daní. Právě kroky, které začaly podnikat jednotliví panovníci nově vládnoucí dynastie předznamenávají, jakým způsobem budou České země spravovány. Pro období vlády Habsburků je totiž typické ustavování nových úřadů a regulace nejrůznějších oblastí života. Nejinak tomu bylo v oblasti daní, kdy roku 1527 vzniká profesionální úřad s názvem Česká komora. Mezi její úkoly patřilo vybírání poplatků, ungeltu, mýt a cel.

Pravý rozmach byrokratické správy se váže k období absolutismu. Vznikají nové úřady, mezi jejichž úkoly patří soustředění výkonu agend v maximální míře pod dohled panovníka, resp. loajálními představitelům státu. Do tohoto období patří i vznik české a rakouské dvorské kanceláře, která projednávala stížnosti na postup při výběru daně, i vznik dalších institucí jí podřízených. Mezi ně patřily dvorská komora, dvorská účetní komora či generální pokladna.

Důkladnější reformy probíhaly v 19. století, od té doby funguje na našem území soustava orgánů, o které lze tvrdit, že je jednotná a centralizovaná. Je natolik dobře

strukturovaná, že podoba uspořádání jejích nejdůležitějších orgánů přetrvává i po rozpadu mocnářství. Zavedeno bylo vícestupňové řízení, se specifiky pro jednotlivé daně. Příslušnost daně spravujících orgánů, se řídila právě tím, o kterou daň se jednalo. Soustavu berních orgánů tvořila Okresní finanční ředitelství a Zemská finanční ředitelství. Svou úlohu v daňovém řízení pro správu některých daní hrálo i Ministerstvo financí ve Vídni.

Vývoj daní, tak jako vývoj celého lidského společenství, zaznamenal za dobu svého trvání mnoho změn a řada z nich byla opravdu zásadní. Bez povšimnutí by rozhodně neměl zůstat vývoj myšlení člověka v jednotlivých dějinných etapách. Vnímání daní v různých obdobích se může velmi lišit a opravdu se liší.

Východiskem bývá očekávání, jaké všechny úlohy má stát zastávat, či jaké služby má svým občanům poskytovat. V souvislosti s tímto zjištěním, bude jistě zajímavé sledovat vývoj budoucích let, množství nových úkolů, které budou občané klást na bedra svého státu a způsob, jakým se ním stát vypořádá.

SEZNAM ZKRATEK

Sb. z. s.	Sbírka zákonů soudních
Sb. z. p.	Sbírka zákonů politických
Ř. z.	Říšský zákoník

POUŽITÁ LITERATURA

MONOGRAFIE

BRÁF, Albín. *Spisy Dra. Albína Bráfa*. Díl první, Nástin přednášek universitních. V Praze: Sborník věd právních a státních; 1915. ISBN (Brož.).

BUMBA, Jan. *České katastry od 11. do 21. století*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2318-1.

ČERVENÝ V. – ČERVENÁ J., *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651*. I./II. Praha: Libri, 2003

DEMEL, Jaroslav. *Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých*. Díl 1, Fiskální úřad království Českého. V Praze: Bursík a Kohout, 1909.

DRACHOVSKÝ, Josef. *Co nového přinesla válka ve finančním hospodářství státním: doplňky k "Přehledu finančního hospodářství v rakouském státě" do května 1918*. Praha: Jos. Rašín, 1918. Průvodce vědou a uměním.

DRACHOVSKÝ, Josef. *Československé účetnictví státní*. 5., opr. a dopl. vyd. V Praze: Bursík & Kohout, 1921.

DRACHOVSKÝ, Josef. *Přehled finančního hospodářství v Československé republice*. V Praze: Ústřední nakladatelství, 1928.

EMLER, Josef. *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente: Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*. Praha: Král. česká společnost nauk, 1881.

ENGLIŠ, Karel. *Soustava národního hospodářství*. Praha: Melantrich, [1937].

FALADA, David a STARÝ, Marek. *Dějiny daní a poplatků*. Praha: Havlíček Brain Team, 2009. ISBN 978-80-87109-15-1.

FRIEDRICH, Gustav. *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae*. Tomus II. Praha, 1912, s. 210-213.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan a DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

CHMELÍK, Milan. Vznik a vývoj daňové správy v Čechách. In: Daně. -- ISSN 1210-8103. -- Roč. 13, č. 11 (2005), s. 13-19.

JUŘÍK, Pavel. *Historie bank a spořitelén v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri, 2011. s. 18-19

MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4.

NEVŠÍMAL, A. V., Jaké a jak veliké jsou nové daně, Praha 1897, s. II.

ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*. Praha, 1852.

TALÍŘ, Matouš. *K dějinám rakouského taxovnictví*. V Praze, 1906.

TALÍŘ, Matouš. *K dějinám rakouského taxovnictví*. V Praze, 1912.

URFUS, Valentin. *Císař Josef I.: nekorunovaný Habsburk na českém trůně*. Praha: Libri, 2004. Otazníky našich dějin. ISBN 80-7277-211-2

VÍTEK, L. Daňová politika české republiky. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2001

ODBORNÉ ČLÁNKY

BONĚK Václav. Z historie daňového řízení v českých zemích. Daně. 2002, roč. 10, č. 6

BROMLEY, J. S. (ed.) *The New Cambridge Modern History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1970, 910 s.

FIALA, Zdeněk. *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století*, In: *Sborník Historický*. Roč. 3. Praha, 1955, s. 64-88.

KLIER, Čeněk. Úprava berní království českého po válkách husitských do konce věku jagellonského. *Časopis muzea království českého*. 1907, roč. 81, č. 3, s. 201-257

KROFTA, Kamil. *Začátky české berně*. Praha: Historický klub, 1931.

MATĚJEK František. *Moravské lánové rejstříky*. In: *Sborník archivních prací*. roč. 39: Praha: Panorama, 1979, s. 117-155

NOVOTNÝ, Jaroslav. *Moravský berní systém v století XVII*. In: *Časopis Matice moravské*. roč. 58, 1934 s. 145–286

EDICE

ADAMOVIÁ, Karolina a Ladislav SOUKUP. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. 2. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Dokumenty. ISBN 978-80-7380-271-4.

BRANDL. *Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes*. Brünn 1876

EMLER, Josef, ed. *Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379*. Prag: Verlag der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, 1876. *Abhandlungen der königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften*, 8. Bd.

PALACKÝ, František, EMLER, Josef, ed. *Fontes rerum Bohemicarum*. V Praze: Museum království českého, 1875. s. 156

INTERNETOVÉ ZDROJE

Artikuly sněmu království českého z roku 1582. [online]. [cit. 13.7. 2018]. Dostupné z: <http://v2.manuscriptorium.com>

<https://www.celnisprava.cz/cz/clo/Stranky/default.aspx>[online]. [cit. 13.7.2018]

ČERBA Otakar, *Soupisy půdy a nejstarší mapování na našem území*. Powerpointová prezentace. [online]. [cit. 13.7.2018] Dostupná z: http://geomatika.kma.zcu.cz/studium/tka/Slides/soupisy_mapovani.pdf

DRÁPELA M., STACHOŇ Z. a TAJOVSKÁ K., *Multimediální učebnice Dějiny kartografie*, Brno. Druhá berní rula [online]. [cit. 13.7.2018] Dostupná z: <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/obsah.php?show=102>

DRÁPELA M., STACHOŇ Z. a TAJOVSKÁ K., *Multimediální učebnice Dějiny kartografie*, Brno. Stabilní katastr [online]. [cit. 13.7.2018] Dostupná z: <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/obsah.php?show=108>

DRÁPELA M., STACHOŇ Z. a TAJOVSKÁ K., *Multimediální učebnice Dějiny kartografie*, Brno. Tereziánsko josefský katastr [online]. [cit. 13.7.2018] Dostupná z: <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/obsah.php?show=107>

Putování po archivech (nejen) za rodovou historií. [online]. [cit. 13.7.2018] Dostupné z: <http://www.zdirec.cz/upload/pavlicek/h-berni-rula-1652-1655-tereziansky-katastr-1713-1785.pdf>

VOLF, Miloslav. Nástin správy české berně v době předbělohorské. Hlavní rysy české berní správy ve středověku a na přechodu k novověku. [online]. [cit. 13.7.2018] Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/v11b/1605-07/t010300.htm>

VOLF, Miloslav. Nástin správy české berně v době předbělohorské. Nejvyšší berníci. [online]. [cit. 13.7. 2018]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/v11b/1605-07/t040100.htm>

VOLF, Miloslav. Nástin správy české berně v době předbělohorské. Správa posudného.[online]. [cit. 13.7. 2018]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/v11b/1605-07/t040500.htm>

Artikuly sněmu království českého z roku 1582. [online]. [cit. 13.7. 2018]. Dostupné z: <http://v2.manuscriptorium.com>

VOLF, Miloslav. Nástin správy české berně v době předbělohorské. Berně domovní – její zhodnocení. [online]. [cit. 13.7. 2018]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/v11b/1605-07/t050100.htm>

VOLF, Miloslav. Nástin správy české berně v době předbělohorské. Berní správa svobodníků, duchovenstva a židů. [online]. [cit. 13.7. 2018]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/snemy/v11b/1605-07/t040900.htm>

PRÁVNÍ PŘEDPISY

Zákon č. 204/1820 sb. z. p.

Zákon č. 88/1869 ř. z., o tom že se zmocňuje vedlejší celnice třídy II. v Kunštátě v Čechách, aby předsebrala řízení v příčině piva vyváženého

Zákon č. 95/1871 ř. z., o zavedení obecného zákona o pozemkových knihách

Zákon č. 92/1874 z.z.Č., o zakládání nových pozemkových knih a jejich vnitřním zařízením

Zákon č. 84/1875 ř. z., o změnách, ježto se za příčinnou zavedení nové míry a váhy činí v nařízeních o dani z potravy

Zákon č. 60/1877 ř. z., o potravní dani z masa vně míst v příčině vybírání potravní daně

Zákon č. 49/1881 ř.z., jímžto se ustanovuje hlavní suma z pozemků

Zákon č. 55/1882 ř. z., o zavedení spotřební daně z minerálních olejů

Zákon č. 56/1882 ř. z., o zřízení poštovních spořitelén v královstvích a v zemích

Zákon č. 95/1888 ř. z., o clu z pálených lihovin, o dani z kořalky a z výroby lisovaného droždí, jež spojena jest s pálením kořalky

Zákon č. 97/1888 ř. z., o dani z cukru

Zákon č. 121/1896 ř.z., o revisi katastru daně pozemkové

Zákon č. 220/1896 ř.z., o osobních daních přímých

Zákon č. 20/1906 ř. z., o celním sazebníku

Zákon č. 151/1913 ř. z., jímž se osvobozují nucené porážky od daně z masa

Zákon č. 13/1914 ř.z., jímž se mění zákon 220/1896 ř.z. o daních osobních

Zákon č. 14/1914 ř.z., kterým se znova upravují úděly ze státních peněz zemským fondům království a zemí na říšské radě zastoupených a snižuje výměra reálních daní

Zákon č. 40/1914 ř. z., o dani ze šumivých vín

Nařízení č. 120/1899 ř. z., jímž se mění zákony o nepřímých daních s průmyslovou výrobou úzce spojených, pak rakousko-uherská celní sazba

Nařízení č. 63/1914 ř. z., o přímých daních osobních se zřetelem na změny provedené zákonem 13/1914 ř. z

Nařízení č. 315/1914 ř. z., jímž se poskytují poplatkové a berní úlevy za příčinnou věnování pro účely válečné péče

Nařízení č. 316/1914 ř. z., vykonávací nařízení k nařízení č. 315/1914 ř. z.

Nařízení č. 60/1915 ř. z., o posuzování válečných ztrát dle práva daňového při podnicích, které podléhají II. hlavě zákona o daní osobních

Nařízení č. 280/1916 ř. z., o zavedení válečné přirážky k přímým daním a promlčení přímých daní

Nařízení č.320/1917 ř. z., o výrobě pivní náhražky

Patent č. 74/1829 sb. z. s., o potravní dani

Patent č. 50/1850 ř. z., o vydání Prozatímního zákona o poplatcích z právních jednání

Zdroj Virtuální knihovna právních předpisů [online]. [cit. 31.8.2018] Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/ps09/dlibrary/web/index.html>

NÁZEV DIPLOMOVÉ PRÁCE V ČESKÉM JAZYCE

Vývoj systému a správy berních povinností v českých zemích

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá vývojem správy daní, stejně jako vývojem právní úpravy regulující daně a poplatky. Popisuje vybrané nejdůležitější povinnosti, jež bylo obyvatelstvo nuceno plnit ve prospěch vládnoucí vrstvy. Vývoj daní je mapován od počátků státních útvarů na českém území, tedy asi od 11. století, přičemž některé zmínky sahají i dále do minulosti, a sahá až do doby probíhající první světové války, končí tedy spolu s habsburskou monarchií.

Předmětem zkoumání je soustava daní, jakožto soubor jednotlivých daní ukládaných obyvatelstvu na daném území, přičemž pozornost je soustředěna jen na ty nejdůležitější. Důležitost spočívá v několika vlastnostech dané povinnosti.

V první řadě je rozhodující důležitost, přikládána stanovené dani v době jejího vzniku či trvání. Ta nejčastěji spočívá v množství příjmů, jež byla daň schopna přinést do panovnického rozpočtu. V dalších případech může zájem o konkrétní daň pramenit z jejího významu pro vývoj celé soustavy. Typicky jde o případy, kdy byla stanovena určitá daňová povinnost a ta se stala natolik používanou, že v pozměněné podobě přetrvala období, jemuž se práce věnuje nebo až do dnešních dní.

Bez zájmu nezůstává ani vytváření právních předpisů a jejich publikace. V počátcích vytváření právních norem, bylo velmi obtížné zajistit povědomost veškerého obyvatelstva. Reprodukovat informace o nových povinnostech bylo možné pouze ústně, vytvoření psaných textů bylo velmi nákladné a jen malé procento populace umělo číst. V pozdější době se vyskytují sbírky právních předpisů pouze soukromé, tj. státní instituce žádné ucelené edice, jimi vydaných předpisů, nepořizují. Rozmach sbírek zákonů přichází s profesionalizací úředního aparátu a rozvojem vzdělání ve společnosti. Až tehdy má totiž smysl publikovat předpisy psané. Každý, kdo měl aplikovat daný předpis, seznamoval se totiž s předpisem ve stejné podobě po celém státním území, na němž předpis platil.

NÁZEV DIPLOMOVÉ PRÁCE V ANGLICKÉM JAZYCE

Development of system and administration of tax duties in the Czech lands

ABSTRACT

The diploma thesis concerns the analysis of the evolution of the legal regulation of taxes and administrative fees, especially with their administration within the territory of the Czech Republic. Selected few most important obligations, which the ruling class imposed on the population, are described. The evolution of taxes is mapped beginning with the 11th century, when the first states in the region of the current Czech Republic were forming (however, even earlier mentions can be found), and concluding with World War One, i.e. the end of the reign of the Hapsburg monarchy. The main focus of the thesis is to provide the analysis of tax obligations and their administration in the 19th century.

The object of the research is the taxation system itself as a collection of individual taxes imposed on the population of a certain region, focusing only on certain taxes. Those were chosen using a criteria defined in the next part of the text.

The first and most important criterion is the importance attached to the selected tax at the time of its creation and during the time it was in use, which usually equalled the size of the income the tax was able to bring to the royal budget. In other cases, interest in a particular tax can have its reason in the importance of the tax for the evolution of the system as a whole. Typically, this would be the case when a certain tax was imposed and gradually became used so frequently that it has persisted far beyond the term the thesis is describing, or even to this day.

The text refers to the evolution of the legal rules pertaining to taxes and administrative fees and their publication as well. In the early ages followed by this thesis, it was significantly difficult to ensure the population would be informed of the existence of legal acts and rules. The reproduction and spreading of information was possible only verbally, as the creation of written documents was very expensive; furthermore, only a small percentage of the population was literate. In the 14th century, the only collection of laws in existence were created by private individuals, i.e. the state institutions did not publish or register any complete collections of the laws they had passed.

The expansion of publication of state-issued collection of laws came along with the professionalization of the civil service and the growth of education during the reign of Joseph II. In consequence, whoever was required to apply a certain legal rule could work with the same version, no matter wherever they were situated within its jurisdiction.

Moreover, the thesis deals with the history of the tax administration, or more specifically with the structure of administrative agencies, in which the power to collect taxes and keep records of them was vested. Space is given both to the organisation of the lowest tax authorities, which were closest to the tax-payers themselves, and to the governing and inspection bodies. The interventions of the highest representatives of the state are mentioned as well. The procedural rules, i.e. the regulation of the tax proceedings and the rights of parties to it, are features of interest as well. The historical legal regulation is compared with the current findings of the financial law and financial science.

KLÍČOVÁ SLOVA

daně, daňové řízení a správa daní, historický vývoj správy daní

KEY WORDS

taxes, tax administration and proceedings, historical evolution of tax administration